БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТЫЖЫҢАР!

ШЫН

ВКП(б) ТЫВА ОБКОМУНУҢ, КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕДИНИҢ БОЛГАШ АЖЫЛЧЫ ЧОННАРНЫҢ ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ СОВЕДИНИҢ ОРГАНЫ

№ 5 (2179). 1926 ЧЫЛДА ҮНДЕЗИЛЕТИНГЕН. | 1951 ч. январь 9, вторник. | Өртээ 20 көп.

БО ХҮНГҮ СОЛУНДА

РСФСР-ниң Дээди Совединиң соңгулдалар талазы-биле Төп соңгулда комиссиязында (1 арын).

Д. Маковкин. — Часкы тарылгага белеткел (1 арын).

А. Залесский. — Улустуң чаагай амыдыралының херээнге (1 арын).

Лопсан-оол. — Район солуннарының редакторларының чөвүлел хуралы (2 арын).

К. Онга. — Депутат кыстың үлегери (2 арын).

М. Чүлдүм. — Район Совединиң сессиязы чугула сорулгаларны салган (2 арын).

С. Хуна. — Көдээ Советтиң бир дугаар сессиязы (2 арын).

КОНСУЛЬТАЦИЯ: Г. Глезерман. — Марксизм-ленинизм базис болгаш надстройка дугайында (2 арын).

А. Прокофьев. — Тракторлар септелгезин дүргедедир (3 арын).

С. Тушков. — Сорттар шинчилээр участоктуң ажылының түңнели (3 арын).

Бичии фельетон: Т. Салчак-оол. — Чи[illegible] магазин (3 арын).

Х. Чондан. — Мөңгүн-Тайга райпозу[illegible] четпестерни дүргеп чайладыр (3 арын).

В. Ангарский. — МТС септелге графи[illegible] чедир күүсетпейн турар (3 арын).

Суму Советтериниң ажылдакчыларынга [illegible] заламчы; В. Дерягин. — Хөй ургулдарлыг б[illegible]гаш бот-иелерге тыпсыр күрүне дузалам[illegible]зының дугайында (4 арын).

Кореяда болуушкуннар (4 арын).

Соңгулдаларга белеткелди бүгү хемчеглер-биле калбартыр

Эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Дээди Советтеринге соңгулдаларның белеткели бүгү чурттуң иштинде делгеми-биле калбарган. Бистиң Төрээн чуртувустуң ажылчы чоннары соңгулдалар хүнүн чаа-чаа чедиишкиннер-биле ужуражыр дээш социалистиг чарышты калбартып турар.

Хоорайларда болгаш көдээ черлерде агитас-массалыг ажылды улуу-биле калбарткан. Муң-муң агитаторлар партия организацияларының удуртулгазы-биле Сталинчы Конституцияның принциптерин, совет соңгулда системазының калбак демократыын, ССРЭ-ниң хамаатыларының улуг эргелерин болгаш хүлээлгелерин, коммунизмниң улуг тулугларының дугайын ажылчы чоннарга тайылбырлап таныштырып турарлар.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң соңгулдаларынга белеткел болза, чер-черниң Советтериниң соңгулдаларынга коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң сталинчы блогунуң чаа тиилелгезиниң дугайында өөрүшкүлүг медээлер совет кижилерниң политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейин улам-на күштелдирип турар үеде калбарып эгелээн.

РСФСР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар чорудар дугайында Чарлыкты чарлаандан соңгаар соңгулдаларга белеткел талазы-биле улуг организастыг ажыл чорутунган: Төп соңгулда комиссиязы болгаш округтарның соңгулда комиссиялары ажылдап эгелээн. Соңгулда участоктары тургустунгулаан болгаш участоктарның соңгулда комиссияларының составынга кандидаттар депшилгези улуг көдүрлүүшкүн-биле эртип, участок комиссияларын чогуур Советтериниң күүсекчи комитеттери бадылап тургузуп турар.

Соңгулдаларга белеткелдериниң үезинде улус массаларның чогаадыкчытывынгыр күжү, политиктиг идепкейи, патриотчу чүткүлү тодаргайы-биле илереп турар. Ажылчы чоннарның калбак массалары соңгулда кампаниязынга калбаа-биле киржип турар. Соңгулда комиссияларының составында ажылчы чоннарның мурнакчы төлээлекчилери—Төрээн чурттуң чалбыыштыг патриоттары, үлетпүрнүң, көдээ ажыл-агыйның, эртем-техниканың чогаадыкчы чаартыкчылары, уран-чүүлдерниң, чечен чогаалдың сураглыг кижилери киргилээн. Соңгулда комиссияларының кежигүннери күрүне талазы-биле боттарының алдарлыг болгаш хүндүлүг хүлээлгезин күүседип кирипкеннер.

Соңгулдалар дугайында дүрүм болза, бүгү соңгулда комиссияларының, ылаңгыя участоктарның соңгулда комиссияларының хүлээлгелерин болгаш кылыр ажыл-чорудулгаларын тодаргай айтып турар. Соңгулда хоойлузунда көрдүнген бүгү негелделерни хажык чокка күүседир чорук болза, бүгү соңгулда комиссияларының партия, совет органнарының бир дугаар чергениң сорулгазы болур.

Соңгулдаларга организастыг белеткелдиң кол сорулгазы—соңгукчу бүрүзү Сталинчы Конституция ёзугаар аңаа тывыскан эргелерин долузу-биле ажыглаарын хандырары болур. Советтиң соңгулда хоойлузунуң бүгү чүүлдери хамаатыларның соңгулдаларга калбаа-биле киржиринче угланган.

Мындыгның төлээзинде партия, совет ажылдакчылары, соңгулда комиссияларының кежигүннери, бүгү актив соңгулдалар дугайында дүрүмнүң чүүл бүрүзүн бир дугаарында-ла ханызы-биле эки билип алыры эргежок чугула. Чап-чаа болуп эрткен соңгулдалар үезинде бо талазы-биле четпестер чамдык черлерге тургулаан. Чөөн-Хемчик районнуң чамдык черлеринге депутаттарга кандидаттар депшидериниң чурумун хажыдып турган. Соңгулда комиссияларының кежигүннерин өөредип сургаарынче партия, совет органнары кичээнгейни кошкак салганы-биле соңгулда документилерин шын эвес кылыр чоруктар болгулаан. Ылаңгыя Улуг-Хем район Совединге соңгулдалар талазы-биле бир соңгулда округунга соңгулда күш чок болганы-биле орта соңгулданы декабрь 24-те катап чорудар ужурга таварышкан.

РСФСР-ниң соңгулдаларынга мындыг хажыдыышкыннарны болдурбас төлээде партия, совет активин, участоктарның соңгулда комиссияларының кежигүннерин сургап өөредир ажылче кичээнгейни улуу-биле салыр херек.

Соңгулдалар белеткелинге бичии-даа организастыг эвес чорук, оожуургаар чорук—соңгулда хоойлузун хажыдарынга чедирер. Чер-черниң Советтериниң соңгулдаларының үезинде бистиң областың чамдык черлеринге ындыг чоруктар турган. Чижээ, Өвүр районга соңгулда округтары тургузар хуусаларны эртирген. Кызылдың көдээ районунга, Таңды болгаш өске чамдык районнарга участоктарны дерип белеткээринче кончуг озалдап кирген турган.

Мындыгның төлээзинде, соңгулдалар белеткелинге кандыг-даа «үүрмек» болгаш ийи дугаар чергениң айтырыглары турбас—бүгү-ле чүве чугула ужур дузалыг болур ужурлуг.

Соңгукчуларның даңзыларын кылыры болза, анаа техниктиг ажыл эвес, харын улуг политик ужур-дузалыг ажыл болур. Соңгукчуларның даңзызынга 18 хар четкен, соңгулда эргелиг бүгү хамаатыларны киирер. Бистиң областың чамдык черлеринге чер-черниң Советтеринге соңгулда кампаниязының үезинде соңгукчулар даңзызын кичээнгей, харыысалга чок кылган чоруктар турган. Кызыл хоорайга, Чадаанага, Таңдыга болгаш өске-даа чамдык черлерге соңгукчуларны чүс-чүзү-биле даңзыга киирбейн барган чоруктар хыналда үезинде илерээн. Чаа-Хөл, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик районнарның чамдык черлеринге соңгукчуларның даңзызын ноябрь 17-де бүгү ниити көөрү-биле азып чарлаар тургаш, ноябрь 18, 19, 20 хүннеринде чарлап, соңгулда хоойлузун хажыткан.

Мындыг чоруктарны ам каталтавас төлээде, соңгукчуларның даңзызын ылап шын болгаш өй шаанда кылып тургузарынче эң-не чугула кичээнгейни күштелдирери—хоорай, суму, суур Советтериниң эң-не харыысалгалыг хүлээлгези болур. Ону кылырынга эки бижик-билиглиг кижилерни, ылаңгыя партия болгаш хөй-ниити активти, интеллигенцияны киириштирер ужурлуг.

Чоокта чаа эрткен соңгулдаларга ажыглап турган хамык чүве—агитпунктулар, дерилгелиг соңгулда участоктары, соңгукчулар даңзылары бар дээш сагыш тайбыңзыраар чоруктар партия, совет органнарының чамдык ажылдакчыларында бар. Ооң ужурунда соңгулда участоктарын, агитпунктуларны, соңгукчулар даңзыларын РСФСР-ниң соңгулдаларынга таарыштыр тургузарын озалдадып турар. Чижээ, Кызыл хоорайның типография клубунда соңгулда участогунда «1950 чылдың декабрь 17-де чер-черниң Советтеринге соңгулдалар» деп улуг чарлалы безин январь 6-га чедир хевээр турбушаан.

Мындыгның төлээзинде эрткен соңгулдаларга хереглеп турган чүүлдер белен бар дээр шын эвес, хоралыг чорукту чаза шаап, ол чүүлдерни чаа соңгулдаларга таарыштыр доп-дораан чаартыр ужурлуг.

Соңгулдаларга организас-техниктиг белеткелдер—күрүне талазы-биле чугула ажыл болур. Бо ажылдың чедиишкинниг болуру—партия организацияларының хүн бүрү боттуг удуртулгазындан, ол ажылче чер-черниң Советтериниң болгаш бистиң бүгү хөй ниитивистиң кичээнгей салыышкынындан хамааржыр.

Агитас-массалыг ажылдың болгаш организастыг белеткелдиң калбак чалгыы, бедик деңнели болза, соңгулдаларга соңгукчуларның калбак киржилгезин, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң сталинчы блогунуң чаа тиилелгезин хандырар.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң соңгулдалар талазы-биле Төп соңгулда комиссиязында

Чоокта чаа РСФСР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар талазы-биле Төп соңгулда комиссиязының хуралы болуп эрткен.

Төп соңгулда комиссиязы РСФСР-ниң Дээди Совединге соңгулдаларга белеткелдер-биле хамаарышкан айтырыгларны чугаалашкан болгаш чогуур шиитпирни хүлээп алган.

Төп соңгулда комиссиязының доктааткаы болза: РСФСР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар талазы-биле соңгулда бюллетеньниниң формазы (ак өңнүг, 186×132 мм. хемчээлдиг); депутаттарга кандидаттарның регистрациязының дугайында округтуң соңгулда комиссиязының протоколунуң формазын; участоктарның болгаш округтарның соңгулда комиссияларының бадылаашкын протоколдарының формаларын бөза РСФСР-ниң Дээди Совединге депутаттарның соңгутканының дугайында шынзылганың формазын.

Комиссия ол ышкаш Төп соңгулда комиссиязының таңмазының хевирин, округтарның болгаш участоктарның соңгулда комиссияларының таңмаларының хевирлерин болгаш соңгулда хааржактарының хевирин доктааткан.

Хуралга соңгулда документилери белеткетинген бланкалар-биле соңгулдаларны хандырар дугайын, база ол ышкаш Төп соңгулда комиссиязы-биле округтарның соңгулда комиссияларының болгаш округтарның соңгулда комиссиялары-биле участоктарның соңгулда комиссияларының харылзааларын турзар дугайында айтырыгларны көрген.

Төп соңгулда комиссиязы округтуң соңгулда комиссияларынга боттарының чоокку хуралдарынга ССРЭ-ниң харылзаа Министерстволарының чер-чер органнарының участоктарның соңгулда комиссиялары-биле округтуң соңгулда комиссияларының харылзаа организацияларының дугайында илеткелдерин дыңнаарын сүмелээн.

Лекторлар болгаш илеткелчилер агитпунктуларда

ВЯЗЬМА, (Смоленск облазы). Кежээ. тудуг-ремонт конторазының ийи каът бажыңының мурнуу талазында электриниң чырык оттары эрги орус хоорайның катап төрүтүнген кудумчузун хереледендирбишаан, хып турар. Оттуң чырыында: «Февраль 18-те РСФСР-ниң Дээди Совединге соңгулдаларның хүнү» деп плакат тода көстүп турар.

Мында хоорайның агитпунктуларының бирээзи бар. Ол ийи делгем өрээлдерден тургустунган. Ханаларда совет улустуң улуг баштыңчылары В. И. Ленин биле И. В. Сталинның портреттери, социализм чуртунуң тудугларының фото-делгелгелери, столдар кырында соңгулда материалдары, солуннар, сеткүүлдерни чада салгылаан.

Агитпункт РСФСР-ниң Дээди Совединиң соңгулдаларынга белеткелдерже ажылын угландырган. 30 ажыг агитаторлар бо хүннерде соңгукчуларның бажыңнарынче баргылап, оларга чер-чер Советтеринге соңгулдаларның түңнелдерин таныштырыгылаан болгаш соңгулда хоойлузунуң дугайында беседаларны бир-ле дугаар чорутканнар.

ВКП(б)-ниң Вязьма хооркому агитпунктуларже пропаганда ажылының улуг кичээнгейин салып турар. 160 лекторларны аңгылап тургускан. Сөөлгү ийи айларның дургузунда олар Сталинчы Конституция, Коммунизмниң улуг тудугларының дугайында, Вязьма хоорайның катап тургузуушкунунуң болгаш оон ыңайгы сайзырадылгазының планының дугайында 900 ажыг лекцияларны болгаш илеткелдерни номчааннар.

(СЭТА).

31 муң агитаторлар

ОРЕЛ. Ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтеринге соңгулдаларның үезинде 1.077 агитпунктулар тургустунган турган. Олар ам шупту РСФСР-ниң Дээди Совединиң соңгулдаларына белеткелдерже ажылын үргүлчүлеп турарлар. 31 муң коммунистер, комсомолчулар болгаш партия кежигүнү эвес активтер соңгукчуларга соңгулдалар дугайында Дүрүмнерни таныштырып, дайын сөөлүндеги беш чылдың дургузунда бистиң чуртувуска чеьдип алдынган чедиишкиннерниң дугайын чугаалап берип турарлар.

Областың «Орловская правда» солунунуң ном үндүрер чери агитаторларга дузаламчы кылдыр РСФСР-ниң Дээди Совединге соңгулдаларның дугайында Дүрүмнү тускай брошюра кылып, 20 муң экземплярга парлап үндүрген.

(СЭТА).

Москваның районнарында

Москваның районнарында соңгулда участоктарын тургузары январь 3-те-ле доозулган. Дыка хөй районнарда соңгулда участоктарын тургузар дугайында шиитпирлерни соңгукчуларның көөр черлеринде аскылаан.

Участоктарның соңгулда комиссиларының турар оран-бажыңнарын шилип ап турар болгаш соңгукчуларны даңзыларын тургузуп турар.

Бо ажылдарда хөй-ниити организацияларының төлээлекчилериниң калбак активтериң киириштирип турар.

(СЭТА).

Даглыг суурларда

СУХУМИ. Клухорск арттың барыкла эдээ үезинде Ажара суур калбара берген чыдар. Даглар ам хар-биле шыптынган. Ак харларда чойганнар болгаш шивилер ногаарара берген тургулаарлар. Дагның чиңге оруктары эртинмес берге-даа болза, суурда ышкаш хайныышкынныг чуртталга биеэгидээзи дег хайнытып турар.

Арыгда хирээлер үзүк чок дагжап, балдыларның хагыышкыннары чаңгыланып турар. Колхозтуң ыяш кезикчилери ыяш белеткээриниң чыл планын хуусаа бетинде күүсеткеш, чурттуң чаа тудугларынга хереглээри-биле ыяш кезериниң болгаш сөөртүрүүнүң ажылдарын үргүлчүлеп турар.

Ажара суурнуң 40 хире агитаторлары—башкылар, эмчилер, зоотехниктер болгаш көдээниң өске-даа интеллигентилери Сталинчы Конституция дугайында беседаларны, Грузин ССР-ниң Дээди Совединге болгаш Абхазск АССР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар дугайында Дүрүмнерни соңгукчуларга тайылбгрлап берип турар.

Агитатор А. Ушхваин, эрткен үш чылда төрээн суурга болган өскерилгениң дугайында беседазын ыяш кезикчилери-биле эртирген. Ооң чугаалааны болза:

—Ажара бодунуң овур-хевирин бистиң карактарывыска көскүзү-биле соолуп турар. Шаанда адыг булуңу дег турган суурга, ам электри, телефон тыптып, чаа чараш бажыңнар өскүлээн. Ам мында улуг клуб, аалчылар бажыңы, универмаг тургустунуп турар.

Часкы тарылгага белеткел

ТОРГАЛЫГ, (телефон-биле). 1951 чылда бедик дүжүт алырының бүгү белеткелдерин Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хостуу» колхоз РСФСР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар хүнүн таварыштыр бедик шынарлыг доозар дээш хайныышкынныг чорудуп турарлар.

Январь 5-ке чедир септезе чогуур 46 демир, 20 ыяш илиирлериң, 10 андазыннарның болгаш 10 тергелериң агар болгаш капитал септелгелерин колхозчу дарганнар Д. Федиренко, В. Жаров олар шалыпчы ажылдап доосканнар.

Бо чылдың часкы тарылгазынга хереглээр янзы-бүрү үрезиннерни план ёзугаар 1855 центнерни уруп алган болгаш ооң 50 ажыг хуузун арыглап алган, колхозтуң хову ажылдакчылары В. Афанасев, И. Чунарев олар үрезин арыглаашкынын ам-даа үргүлчүлевишааннар.

Оон ыңай хову бригадазының кежигүннери С. Дамбаа, Афанасев олар тарылга шөлү чемижидеринге 2000 шанак өдекти тараа шөлүнде дажып, агротехника дүрүмүн ёзугаар мөөңней чыып турар болгаш 5 центнер хүлүг болгаш 5 центнер куш өдээн чыып ап турарлар.

Часкы тарылга үезинде ажыл аъттары чемгереринге 18 тонна сиген, 10 тонна саваң болгаш 150 центнер суланы курлаан.

Часкы тарылганы чорударының график планын колхоз баштаар чери чоокку хүннерде кылган, ону баштаар черниң хуралынга чугаалашкан.

Д. МАКОВКИН,
колхоз баштаар чериниң даргазы.

Бистиң бүдүрүлгевисте

Бистиң бүдүрүлгевистиң ажылчыннары болгаш албан-хаакчыттары эрткен чылдың декабрь айда бүдүрүлге онаалгазын күүседир талазы-биле чедиишкиннерлиг болган. Күш-ажылды шын эргазастаанының дузазы-биле типография декабрьде бүдүрүлге планын 102 хуу күүседткен.

Парлаар цех бүдүрүлге планын — 163 хуу күүседип алган. Бүдүрүлгеде эң эки кижилер күш-ажылдың чаа чедиишкиннерин чеьдип алганнар. Өрүкчү эш Маландина онаалгазын ажыр, эш Бады үлүг-нормазын—134 хуу, парлакчылар—Сорокина, Малышкина олар нормазын хүн-бүрүде 122—130 хуу, линотипчилер—Герасимова, Земцова, Бобкова олар стахановчу ёзу-биле ажылдап, 1951 чылдың бир дугаар кварталының бүдүрүлге онаалгазын баш бурунгаар күүседткеннер.

Типографияга парлаан чечен-чогаал болгаш политиктиг номнарны хевирлеп кылыр талазы-биле бригадир, дептерлекчи Никифорова бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның шынарын бедиткен. Бүдүрүлгениң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары бүдүрүлге планын сан-даа, шынар-даа талазы-биле бедик шынарлыг күүседир дээш кызымак ажылдап турар.

В. КРИЦЫН.

Бии-Хемде 5 дугаар соңгулда участогунга комиссиялар депшидилгези

ТУРАН, (телефон-биле). Бии-Хем районда «Кызыл-Сылдыс» колхозтуң колхозчуларының январь 4-те болган хуралынга РСФСР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар талазы-биле Ленинканың 5 дугаар соңгулда участогунуң комиссиязынга колхозчу Даваанаң саналын ёзугаар колхоз баштаар чериниң санакчызы В. Шепцовту колхозчуларның мурнундан депшиткен.

Суурда кооперация кежигүннериниң болгаш райүлетпүр комбинадының ыяш кылыр салбыры-биле катышкан хуралындан 5 дугаар участок комиссиязының составынга кижи эмчизи Кочнева-ны, чазаныкчы Секачёвту депшиткеннер.

Колхозчу ачыяктарның мурнундан комсомолчу Настык-оолду болгаш мал ферма ажылдакчыларының мурнундан Биче-ургну депшиткеннер.

Депшилге хуралдарынга сөс ап чүве чугаалааннар. РСФСР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар хүнүнге политик болгаш ажыл-агый талазы-биле чедиишкиниг ужуражырын күзеп, соңгулда мурнунуң социалистиг чарыш хүлээлгелерин ап турганнар. Ылаңгыя колхозтуң бызаа ажаакчызы эш Хорлуудан,—мен ам колхозтуң 67 бызааларын доруктур азырадым, ам бо чылын төрүүр бызааларны чаңгыс-даа баш чидириг чок ажаап алырымны хүлээндим.

О. САПЧАЙ.

Улустуң чаагай амыдыралының херээнге

Ленин—Сталинның партиязынга баштаткан совет күрүнениң күчүзүнүң болгаш социалистиг ажыл-агый системазының артык улуг күштүүн Волгада, Днепрде, Ортаакы Азияда болгаш Крымда, Волга-Донда суг күжү-биле ажылдаар улуг электри станцияларын, каналдарны көстүп көрбээн кыска хуусаада тургузар дугайында чазактың шиитпирлери херечи болур.

Бойдусту чаартырының сталинчы улуг планының кайгамчык чаагайы болза, ооң хөй талазында болур. Ында улус ажыл-агыйының чамдык чугула сорулгаларын бир угда шиитпирлеп турар.

Бир дугаар сорулга—кандаашкын-биле болгаш кургаг салгыннар-биле демисел, хамыктың мурнунда хову камгалалдыг ыяштар олуртуру болур.

Ийи дугаар сорулга — шаандакы ажыглал чок улуг хову шөлдерниң девискээрин суггарар болгаш аңаа мурнакчы мал болгаш чер ажыл-агыйын тургузар. Суг күжү-биле ажылдаар кайгамчыктыг улуг электри станцияларышың электри күштерин ажыглаарының болгаш улуг каналдарның суггарылга системазының дузазы-биле ол сорулганы шиитпирлээн турар.

Үш дугаар сорулга — чүнүң-даа мурнунда суг чок, азы биче суглуг черлерде турар көдээ суурларны болгаш хоорайларны, үлетпүр төптерин суг-биле хандырар. Чижээ, Красноводскиге чүс-чүс километр черден улуг доскаарларга эккеп турар сугнуң ында кандыг кончуг улуг үнелиин аңаа кым чораан болдур, ол билир. Туркмениянның Кол каналын болгаш суг күжү-биле ажылдаар өскедаа кайгамчыктыг электри станцияларын тудары ол сорулганы шиитпирлээринге холбашкан.

Дөрт дугаар сорулга — ССРЭ-ниң Европа талазының улуг хемнеринге—Волгага болгаш Днепрге транспорттуң байдалын экижидер, база Аму-Дарья болгаш Каспий далай аразының ховуларының чүрээнге суг оруун тургузар. Куйбышевтиң болгаш Сталинградтың суг күжү-биле ажылдаар станцияларының тудуглары-биле үргүлчүнүң болгаш үзүктел чок 3000 километр хемчээлге хөй ханы суглуг суг оруктарын Волгага тургузар. Волганың ханы, күштүг суг оруу-биле улуг хемчээлдиг чүүк сөөртүр далай пароходтары чоруп шыдаар. Днепрниң адакы агымының суг оруун дыка экижидер. Ортаакы Азияга суг транспортунуң мырыңай чаа суг оруу тыптып келир.

Адактың сөөлүнде, беш дугаар сорулга—Волганың суг күжү-биле ажылдаар электри станциялары хөй санныг чиик өртектиг электри күштерин бөөр болгаш ону Төп Кара хөрзүннүг областарның районнарынга болгаш Волга чоогунуң, база Каспий чоогунуң районнарынга, Москвага дамчыдып бөөр. Ажылчы чоннарның чуртталга хандырылгазының херээнге калбак ажыглап болурунга, үлетпүрлерни болгаш көдээ ажыл-агыйны сайзырадырынга электри күштери чаа идиглерни бөөр.

Ындыг улуг кайгамчык ажыл-агый сорулгазын чүгле Ленин—Сталинның партиязынга баштаткан совет улус бистиң күрүневис, совет социалистиг ажыл-агыйның системазы шиитпирлеп шыдаар. Капиталистиг чурттарда ындыг чүве-даа чок, ындыг болуп-даа шыдавас. Ла-Манштың өөжүнүң адаан өтүр казар дээн төлевилелдиң дугайында 1913 чылда бижээн В. И. Лениниң сөзүн сактып көрээли: «Кайнаар-даа баарга—кижи төрелгетен долузу-биле кончуг дүрген шиитпирлеп шыдаар сорулгалар базым бүрүзүнге таваржып турар. Капитализм шаптык кадып турар» (В. И. Ленин. Чог., том 16, арын 622—623).

Совет чазактың төөгүлүг шиитпирини амыдырал кырынга боттандырарда канчаар-даа аажок улуг ажылдарны кылыр. Куйбышевтиң суг күжү-биле ажылдаар электри станциязынга, чижээ, 150 миллион кубометр хире довуракты үндүрер болгаш 6 миллион кубометр хире бетонну салыр. Сталинградтың суг күжү-биле ажылдаар электри станциязының тудуунга 100 миллион кубометр хире довуракты үндүрер, 7 миллион кубометр хире бетон салдынып кылдынган турар.

Суггарылгаларны (кол болгаш үрелгениң) каналдары хөй муң километр суггарылгалар четкилерлиг болур. Тудуп тургузар суг күжү-биле ажылдаар электри станцияларының ниити күжү 4 миллион киловаттан ажыг болур, а оларның суг тыртып ажылдап кылыр электри күжү чылда ортумаа-биле 22 миллиард киловатт шак болур.

Чазактың шиитпирлери-биле доктаатынган көстүп көрбээн хемчээлдиг ажылды кыска хуусаада күүседирде, тудуг болгаш монтаж ажылы онза бедик организастыг болгаш механизастатынган болур. Бистиң совет үлетпүрүвүс аңаа хереглээр амгы үениң ёзулуг күчүлүг механизмин бөөр; айда миллион ажыг кубометр чер казар машинаны, күчүлүг электри экскаваторларын эң-не күчүлүг кылаштап чоруур экскаваторларны, чылда каш-каш миллион хемчээлдиг ажылды күүседип болур оон-даа өске машиналарны бөөр.

Бо үеге чедир кым-даа кылып көрбээн күчүлүг турбиналар-биле, генераторлар-биле ол электри станцияларын чепсеглээр. Ол нарын машиналарның төлевилелин ажылдап кылыр болгаш белеткээринге эртем болгаш техник талазы-биле чамдык берге сорулгаларны шиитпирлээри негетинип турар, ону бистиң чурттуң эртемниң улуг ажылдакчылары ажылдап кылып турар.

Электри күжүн бо үеге чедир көстүп көрбээн ырак 800—11000 километр дамчыдары (амгы үеде эң-не ырак дамчыдары 400 километр хире) ооң күжүн 400 киловольт чедир бедидерин негеп турар болгаш харын оон ажыг-даа бооп болур. Ооң-биле чергелештир тускай трансформаторлар бедик вольттыг өжүрүкчүлер аңаа хереглетинер.

Тудуушкуннуң улуг техниктиг айтырыгларын шиитпирлээринге инженер-техниктиг хөй-ниитилел улуг дузаны көргүзер. Коммунизмниң тудуунга инженер-техниктиг ажылдакчыларны мобилизастап дузалаар комитетти Бүгү-эвилелдиң энергитиканың инженер-техниктиг ниитилели тургускан.

Сталинчы ол улуг ажыл болза, коммунизмниң оруунда чаа улуг бурунгаар базым болур. 26 миллион га хире черни суггарар болгаш сугландырар. Ол шөл болза, Англияның чурт девискээринден ыракта ажып турар. Суггарылга болгаш сугландырыышкын тарааларның болгаш ногааларның бедик шынарлыг эки үнүштүжүдүн бөөр. Торгу ыяжының, ристиң, хөвеңниң тарылга шөлдерин улуу-биле калбартыр. Суглуг болдурган шөлдерге Туркмениянның черден казып тывар өртектиг байлактарынга үндезилээн күштүг үлетпүр дүрген өзер. Волга кыдыының, Каспий кыдыының, Крымның, болгаш Соңгу-Украинаның ховулары кургаг салгындан болгаш кандаашкындан идегелдиг камгалалды алыр. Каспий кыдыының, Узбекистанның болгаш Туркмениянның дус-кужурлуг черлери чечектелип турар черлер болуп хуула бөөр.

Сталинчы улуг ажылдарны кылып бүдүрериниң совет кижилер долузу-биле шиитпирлиг.

Профессор **А. ЗАЛЕССКИЙ,**
техник эртемниң доктору.

Район солуннарының редакторларының чөвүлел хуралы

Чоокта чаа районнар солуннарының редакторларының чөвүлел хуралы ВКП(б) обкомунга болуп эрткен.

Районнар солуннарының тургустунганы болза, бистиң областың политиктиг болгаш культурлуг амыдыралында улуг болуушкун болган. Районнар солуннары чугула болгаш харыысалгалыг сорулгаларны шиитпирлээр хүлээлгелиг. Ам үеде кол сорулгаларның бирээзи болза, РСФСР-ниң Дээди Совединиң соңгулдаларынга белеткелди чорудары болур. Солуннар ол улуг болгаш харыысалгалыг кампанияны үлегерлиг чорудар талазы-биле партия организацияларынга дузалаар хүлээлгелиг.

Эң ылаңгыяда районнар солуннары болза, партияның иштики ажылын «партия амыдыралы» деп эгеге калбаа-биле чырытпышаан, коммунистерниң, комсомолчуларның болгаш активтиг политөөредилгезиниң чоруп турарын, агитколлективтерниң болгаш агитаторларның ажыл-чорудулгазын чырытпышаан, партия эге организацияларының ажылынче бодунуң кичээнгейиниң төвүн шаг үргүлчү салыр хүлээлгелиг.

Солуннар болза, ажылчы араттарның сууржулгаже, коллективтиг ажыл-агыйже шилчип турар улуг чаартылгазының дугайын шаг үргүлчү, бүгү талазы-биле чырыдар. Ажылчы араттарга карачаңгыс шын орук болза, колхозтарже шилчириниң оруу ол болур деп чүвени бүзүредир. Ажылчы араттар ойбак, сам дар өглерден чаагайжыдыр тутунган культурлуг бажыңнарже көжүп кирип турарын хүн бүрүде чырыдар.

Болуп эрткен төвүлел хурал болза, районнар солуннарының деңнелин бедидер болгаш районнар солуннарының ажылының дуржулга солчур дугайында тодаргайы-биле чугаалажып эрткен. Районнар солуннарының редакторлары область солуннарының редакторлары-биле беседаларны эртирген. Районнар солуннарының ажылынга область солуннары чогуур дузаламчыны көргүзерин ол болуп эрткен беседаларга чугаалашкан.

Ооң-биле чергелештир, районнар солуннарында четпестер төвүлел хуралга бар болуп илерээн. Чүл дизе, районнарның партия организацияларында партийжи-организастыг болгаш партийжи-политиктиг ажылдарны, көдээ ажыл-агыйда болгаш үлетпүрде социалистиг чарыштың мурнакчыларының дуржулгазын солуннарның арыннарында калбаа-биле чырытпайн турар. Районнуң ажыл-агый болгаш культур тургузуушкунунда четпестерни большевикчи чидиг шүгүмчүлел-биле илеретпейн турар. Ылаңгыя Бии-Хем болгаш Таңды районнарында партия чырыдыышкыннары кончуг багай чоруп турда. «Сталинец» болгаш «Большевик» солуннарның арыннарынга бо дугайында чүү-даа биживейн турганын тергиин четпес деп санаар.

Чамдык районнарның солуннарында көдээ корреспондентилер-биле ажыл дыка кошкак. Ооң хараазы-биле районнуң амыдыралын тодаргай фактылар-биле көргүспейн турар болгаш эвээш-ле кижилерниң ат, фамилиялары-биле, редакция ажылдакчыларының эреңгей чүүлдери-биле солуннарның арны долуп турар. Улуг-Хем районда «Кызыл Тук» солунга парлатынган бүгү материалдарның хөй кезиин редакция ажылдакчылары бижип турар.

Эш Сталинның бижээни болза: «Бодуңнуң көдээ корреспондентилериңни карак огу ышкаш камгала, — ол дээрге, сээң армияң болур» — дээн. Эш Сталинның айтыышкынын күүсетпишаан, район солуннары көдээ корреспондентилерниң санын көвүдедир дээш оралдажыр болгаш оларга эки сагышты салыр хүлээлгелиг.

Областың чеди районнарынга солуннарны тургусканы коммунистиг тургузуушкуннуң сорулгаларын шиитпирлээринге улуг рольду ойнап турар. Оларны партия райкомнары оперативтиг болгаш тодаргай удуртур болза, олар боттарының хүлээлгелерин күүседип шыдаарлар. ВКП(б)-ниң Таңды, Тес-Хем, Каа-Хем болгаш Улуг-Хем райкомнары солуннар редакторларының илеткелдерин бюрога дыңнавааннар. ВКП(б) Каа-Хем райкому тыва дылда үнүп турар солунну солун ажылдакчылары-биле хандырбаанының ужурунда тыва дылда үнүп турар солуннуң частыыглары дыка хөй болуп турар.

База чамдык райкүүскомнарның талазындан солуннар ажылдакчыларының ажылдарынга таарымчалыг байдалдарны тургуспайн турар. Тес-Хемниң райкүүскомунуң оралакчы даргазы Чадамбага редакцияның бажыдын септээр дугайында айтыыг тургузарга мынча деп харыылаан:

—Бир эвес редактор септелгени боду кылып албайн, септелге хожудаткаш, солун үдүрбейн баар болза, ону ажылындан үндүр сывырар херек — деп бюрократсыг, улуургак байдалды көргүзүп, солуннуң ролюн куду базып турган шак ындыг чорук-биле черле эптежип болбас ужурлуг.

Бистиң областың ажылчы чоннары базым бүрүзүнде-ле тыва улустуң амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңнелиниң көдүрлүүшкүнүнүң дугайында большевик партияның болгаш совет чазактың сагыш салыышкынын эки ханызы-биле билип турар. Шаанда хожудап, база утундурган чораан улустуң угаан-бодал күштерин сайзырадырынче партияның болгаш чазактың улуг кичээнгейиниң илерээшкиннериниң бирээзи болза, төрээн дылга областың болгаш районнарның солуннарын тургусканы болур.

Чөвүлел хуралдың сөөлүнде районнар солуннарының редакторларынга район солуннарының деңнелин амгы турганындан ыракта бедидер дугайында кичээнгейни угландырарын ВКП(б) обкомунуң секретари эш Вазыр-Сат, ВКП(б) обкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи эш Горелов тодаргай саналдарын бергеннер.

ЛОПСАН-ООЛ.

Депутат кыстың үлегери

Кызыл районнуң „Бай-Булуң" көдээ ажыл-агый артелиниң кежигүнү, район Совединиң депутады Ондар Долгар бригадирлээн колхозтуң мал бригадазы ниитиниң продуктулуг мал ажылын хөгжүдериниң үш чыл планын багай эвес күүсеткен. 183 баш чылгы, 220 баш бода мал, 2395 хой, өшкү өстүрер хүлээлгелиг тургаш, 195 баш чылгыны, 225 баш мыйыстыг малдарны, 12 баш тевелерни, 2331 баш хой, өшкүлерни өстүрүп, мал бажы өстүрериниң күрүне планын күүсеткен. колхозчу малчыннар күш-ажылды ак сеткилдиң, алдарның болгаш маадырлыг чоруктуң херээ кылдыр көрүп, кижи бүрүзү онаашкан ажыл участогунга мергежилдиг бедик продукт дээш могаг чокка ажылдап турарлар.

Чылгычы Оюн Үдүм-Бараа, 36 төрээн белеринден 36 кулуннарны 8 ай дургузунда камгалап ап, доруктур азыраан. Инек кадарчызы Оюн Сувайты 57 төрээн инектеринден 57 бызааларны камгалап алган. Хойжу Ондар Чөөкпен 4 чыл дургузунда хой кадарып, 1950 чылда 160 төрээн өшкүзүнден 174 баш анайларны камгалап алгаш, ең мурнакчы болуп турарлар.

Колхозтуң хойжулары О. Чөөкпен, К. Доржу, Мачынай, Чамзы, Хөөрем олар шээр малдарны кур оттуг Шимээлиг бажы, Чаргы, Суглуг-Хем, Улуг-Сайыр деп черлерде кадарып турарлар. Ол одарлар тооргуш агы оттуг, сарыг сигеннерлиг, чашпан болгаш хола хараганныг, ол одарларга чеже-даа улуг хар чагза хаязы бедик болгаш хар ызыртынмас чуглуп бады кээр болгаш шээр мал одарладырынга кончуг таарымчалыг болуп турар.

Инек кадарчылары Дажыма, Сувайты олар алаактың Өлең-Терек, Ортаа-Арыг уннун дургаар инектерин одарладып турар.

Мал бригадири О. Долгар кадарчыларын 5—6 хонгаш кезип көрүп, оларның негелделерин дораан хандырып турар. Колхозтуң баштаар чери малдың туруш черлеринге сигени, саваңны чедирип эгелээн.

Колхозтуң коъдан малдарының күжү баксыраваан, күскү күжүн чидирбээн болгаш малчыннар РСФСР-ниң Дээди Совединиң соңгулдаларынга алдар кылдыр мал кыштаглаашкынын организастап чорудуп турар.

К. ОНГА.

Чыргаланды

Шаанда Чыргаланды болза, феодалдарның малының одары, чайлаглары болуп турган. Ол хемчигешке ажылчы чоннарның медерелин хораннап турган хүрээ турган. Ынчангаш орта ажылчы чоннарның хилинчек човулаңындан, үеовурундан өске чүве чок турган.

Ам ол хемчигеште чурттаан чоннуң амыдыралы, билиг медерели үндезинибиле чаартынган. Ында Тере-Хөл районнуң төвү—чараш суур тургустуцган. Ол суурнуң амыдыралы ам хүн бүрүделе чаартынып турар. Ында ажылчы чоннарның омак-сергек ыры-шоору, хөглүг ыыт-шимчээни кижиниң сеткил сагыжын өөртүп турар.

Ам ол суурда чеди чыл школазы ажылдап турар. Ында мал, аң ажылдыг болгаш колхозчулар болуп катыжып турар ажылчы араттарның уруглары өөренип турарлар. Район төвүнде культураның албан черлери — районнуң культура бажыңы, эмнелге чери, күш-культураның стадиону, харылзаа конторазы, радио станциязы болгаш агаар шинчилелиниң станциязы бар болган. Советтиң чаа кино чуруктарын ажылчы чоннар көрүп турар.

Чоннуң калбак хереглелиниң бараннарын элбекшилдии-биле делгээн райпонуң магазиннери болгаш столоваязы ажылдап турар. Область төвү-биле Чыргаланды аразында ужар-үүлдүң харылзаазы тургустунган.

Чыргаланды суурда культур, ажылагый, албан черлериниң оран-бажыңнары-биле кады, чуртталга бажыңнарының тудуушкуну калбарып турар. Ынчангаш, чаа амыдыралдыг, социалистиг суур ыраккы Тере-Хөлдүң тайга-сыныының арызында өзүп, калбарып турар.

Тере-Хөл районнуң көшкүн араттарының амыдырал чуртталгазын чаартып тургузарын эргелээр ажыл Чыргаланды суурдан хүннүң херели дег чүк-чүкче нептереп турар.

Совет чазактың, большевик партияның хүн бүрүдеги сагыш салыышкынының ачызы-биле Чыргаланды суур мынчаар сайзырап турар. Район төвүн улам чаагайжыдар дээш күжениишкиниг ажылдаары — чыргаландычыларның алдарлыг херээ болур.

Х. БЕГЗИ.

Чыжыргана чыылдазы ам-даа үргүлчүлеп турар

Сүт-Хөл район кооперациязы 1950—1951 чылдарның кыжында 9 тонна чыжыргана белеткээр планын чыл төнчүзүнге чедир 14 тоннаны күүсеткен.

Чыжыргана белеткээр планын Хөр-Тайга болгаш Кызыл-Тайга магазиннери (эргелекчилери Дугаржап, Белек-оол) 300-300 хуу күүсеткеннер. Чыжыргана чыылдазы районда амдаа үргүлчүлевишаан.

Г. КОМБУ.

Район Совединиң сессиязы чугула сорулгаларны салган

Чоокта чаа Өвүр районнуң ажылчы чоннар депутаттарының район Совединиң бир дугаар сессиязы болуп эрткен. Чер-чер Советтериниң соңгулдалар-биле холбаштыр районнуң ажылчы чоннары ажыл-агый, культура болгаш политик талазы-биле өлөөн улуг чедиишкиннерлиг болган деп чүвени район Совединиң сессиязы демдеглээн. Чоокта чаа өрткен район, сумулар Советтериниң соңгулдаларының бадылаашкынынга районнуң ажылчы чоннары 100 хуу киришкен.

Сессияга ийи үүл айтырыг тургускан: мандат комиссиязын соңгаан болгаш организастыг айтырыгны чугаалашкан. Район Совединиң күүскомунуң кежигүннеринге 7 кижини, оларның иштинден райкүүскомнуң даргазынга өш С. Негейни, райкүүскомнуң даргазының оралакчызынга өш М. Давааны, секретаринге өш С. Чажын-оолду бир үнбиле соңгуп бадылаан. Ооң-биле чергелештир сессияга райкүүскомнуң килдистериниң өргелекчилерии болгаш доктаамал комиссияларның составын соңгаан.

Районнуң ажыл-агый, культур тургузуушкунун моон соңгаар улам хөгжүдеринге, район, сумулар Советтериниң политиктиг болгаш организас-массалыг ажылының деңнелин бедидеринге чер-чер Советтериниң соңгулдалары-биле чаа соңгуткан депутаттар улуг ажыл-хереки могаг-шылаг чокка боттандырар сорулгалыг. Күш-ажылчы араттарны коллективтиг ажыл-агыйга калбаа-биле хандыдар, тудуг-сууржулганың ажылын чогуур деңнелинге чедир өкижидер болгаш улус өөредилгезиниң, культур чырыдыышкынның ажылдарын көдүрлүүшкүнүг болдурар талазы-биле ажылдарны шыдамык болгаш аваангыр күүседип чорудар.

М. ЧҮЛДҮМ.

Көдээ Советтин бир дугаар сессиязы

Сүт-Хөл районнуң Хөр-Тайга суму Совединиң бир дугаар сессиязы болуп эрткен. Чер-чер Советтериниң соңгулдалары-биле чаа соңгутурган депутаттар суму Совединиң сессиязының ажылынга идепкейлиг киришкеннер. Сумунуң ажылчы чоннары чер-чер Советтериниң соңгулдаларының үезинде улуг көдүрлүүшкүнүг болгаш чаңгыс эпсеткилдиг чоруун көргүскен. Ооң тодаргай чижээ болза, ажылчы чоннарның область, район, суму Советтеринге депутаттарның кандидаттары дээш сумуның бүгү соңгукчулары 100 хуу бадылаашкыннарын бергеннер, ол дугайында суму Совединиң сессиязы айтып демдеглээн.

Суму Совединиң сессиязынга организастыг айтырыг дугайында чугаалашкан. Депутаттарның саналын ёзугаар суму Совединиң даргазынга өш Т. Сарыг-оолду, суму Совединиң даргазының оралакчызынга өш О. Норбуну, суму Совединиң секретаринге өш Т. Сандай-оолду соңгуп бадылаан. Ооң-биле чергелештир суму Совединиң доктаамал комиссияларының составын база бадылаан.

Көдээге социалистиг амыдыралдың моон соңгаар улам калбарыышкыны дээш, ам бар колхозтары быжыглаары, коллективтиг ажыл-агыйга күш-ажылчы араттарны бүрүн хандыдары дээш улуг сорулгалар туруп турар. Сумуда колхозчу суурну сайзырадыр, улус өөредилгезиниң болгаш культур чырыдыышкынның ажылдарын амгы үениң негелделериниң деңнелинге чедир боттандырып чорудар. Ол сорулгаларны күүседирде көдээ Советтиң организас-массалыг болгаш политиктиг ажылының деңнелин көдүрер.

С. ХУНА.

Теоретиктиг конференция

Чоокта чаа областың Сталин аттыг Культура бажыңынга дыл өртеминиң айтырыгларының талазы-биле өш Сталинның чогаалдарының дугайында теоретиктиг конференция болуп эрткен. Конференцияга Кызылдың интеллигенциязының болгаш партия, совет активтиг калбак кезээ киришкен.

Дыл өртеминиң айтырыгларының талазы-биле өш Сталинның гениалдыг ажылының дугайында областың партия школазының директору, политик болгаш өртем билиглерни неп-тередириниң талазы-биле бүгү-өвилелдиң ниитилелиниң тыва салбырының даргазы өш Куренев илеткел кылган.

Эш Куренёвтуң илеткелиниң соонда санал, шүгүмчүлелге чүве чугаалааннар: ажылчын аныяктар школазының директору өш Абрамова, областың партия школазының дыңнакчызы өш Далай-оол, радио информациязының область комитединиң хөй-ниити политиктиг дамчыдылгаларының редактору өш Фонштейн, Кызылдың башкы училищезиниң литература башкызы өш Мазуровская.

Эш Сталинның чогаалынга үндезилээш тыва дылды сайзырадыр дугайында дыл өртемнериниң кандидады өш Пальмбах чүве чугаалаан.

Конференцияның ажылының төнчүзүнде ВКП(б) кооркомунуң секретари өш Степанов чүве чугаалаан.

Бистиң корр.

КОНСУЛЬТАЦИЯ

Марксизм-ленинизм базис болгаш надстройка дугайында

(Төнчүзү. Эгези № 195, 197, 206, 209 база 1951 чылдың № 4 солуннарында).

☆

Г. ГЛЕЗЕРМАН.

☆

Бистиң ниитилеливистиң материалдыг амыдыралының байдалынга совет күрүненің медерелдиг саалдары бистиң чуртувустуң мурнунга ажылагыйның, индустриализацияның көдүрлүүшкүнүнүң болгаш хөгжүлдезиниң, көдээ ажыл-агыйны быжыдарының талазы-биле капитализмниң кол чурттарының чоруп келгени ол оруктардан үндезини-биле ылгалып турар чаа оруктарны болгаш болдунар аргаларны ажыткан. Ниитилелдиң материалдыг амыдыралының хөгжүлдезиниң бышкан сорулгаларын шиитпирлээринге чаа болдунар аргаларны ажыткан.

Совет улус болза, Ленинниң болгаш Сталинның айытканын ёзугаар Россияга буржуаз-помещик тургузугдан аңаа салгал болуп арткан хөй чүс чылдар дургулуг хожудангай чорукту узуткаарынга политиктиг үндезин суурларны чаалап алырындан эгеләән. Пролетариаттың диктатуразы эрги экономнуг базисти узуткаарының болгаш социализмниң экономнуг базизин тургузарының чепсээ болган.

Хожудангай үлетпүрнүң баазазынга совет эрге-чагырга үр тутунуп шыдавас турган ийик дээрзин Ленин биле Сталин чаңгыс удаа эвес шыйып демдеглеп келген. Ооң ужурундан чурттуң экономиказының суурун тургузарынга, совет күрүне тургузуун быжыглаарынга амыдыралдың эргежок чугула үүлү болган. Индустриализация болза, делегейде ең мурнакчы политиктиг эрге-чагырга—совет эрге-чагырга—бистиң чуртувуска аажок хожудангай техника-бүдүрүлге базазынга даянып турганындан тыптып келген чөрүлдөөлерни шиитпирлээринге арганы берген.

Ниитилелдиң материалдыг байдалының хөгжүлдезинге чаа политиктиг надстройканың медерелдиг деткимчезиниң ачызында, большевиктер партиязының болгаш совет күрүненің удуртулгазының ачызында бистиң чуртувустуң индустриализациязы төөгүлүг кыска хуусааның иштинде, кол капиталистиг чурттарныынга көөрде, оортан мырыңай принципиалдыг ылгалдыы-биле көстүп көрбээн ең дүрген темпилер-биле боттандыртынган. Индустриализацияны аар индустрияны калбартырындан эгелээш, совет эрге-чагырга көстүп көрбээн кыска хуусаада—кашкыяң 12—13 чылдарның дургузунда — бистиң чуртувусту аграрлыг чурт турганындан индустриалдыг чурт кылдыр хууларын хандырган.

Партияның болгаш Совет күрүненің медерелдиг удуртулгазын көдээ ажыл-агыйны чаартырының ең берге сорулгаларын ең-не дүрген болгаш чедиишкинниг шиитпирлеп кылырының аргазын база хандырган. Коллективизацияның политиказын чорутканының түңнелинде совет эрге-чагырга өш Сталинның чугаалаанын ёзугаар оларга, ең-не делгем болгаш амыдыралга эргежок чугула социалистиг баазаны, улус ажыл-агыйының ең-не хожудангай адыры—көдээ ажыл-агыйга база алган. Ол төөгүлүг улуг чаартылганың дуржулгазын түңневишаан, өш Сталинның бижээни болза:

«8—10 чылдарның дургузунда бистер бистиң чуртувустуң көдээ ажылагыйынга буржуаз хуу тараачын тургузугдан социалистиг колхозчу тургузугже шилчилгени боттандырган бис. Ол болза, көдээге эрги буржуаз ажыл-агый тургузуун чок кылгаш, аңаа чаа социалистиг тургузугну тургускан революция болган. Ынчалзажок, ол эргилде чаза тевистириишкинниң оруу-биле эвес, тодаргайлаарга, туруп турган эрге-чагырганы дүжүрериниң болгаш чаа эрге-чагырганы тургузарының оруу-биле эвес, харын көдээге эрги буржуаз тургузугдан чаа тургузугче чоорту шилчилгениң оруу-биле боттандыртынган. Ынчаарга, ону тиилеп эртери канчангаш шыдатынганыл дээрге, ол болза, үстүнден революция болганындан, ук эргилде тараачын чоннуң кол массаларының деткимчези-биле туруп турар эрге-чагырганың инициативазын ёзугаар боттанганы-биле шыдатынган», («Марксизм болгаш дыл өртемниң айтыыглары», арын 29).

Экономиканың хөгжүлдезинге харын-на чаа политиктиг надстройканың деткимче саалдары көдээге ажыл-агыйның эрги тургузуундан чаа тургузугже шилчилгениң онзагай байдалын тодаргайлааны бо үстүнде сөстерден мырыңай илдең-дир. Большевиктер партиязының шын политикаазы, ооң быжыг удуртулгазы социализм тиилелгезиниң бир дугаар болгаш кол байдалы болган.

Чурттуң индустриализациязының болгаш көдээ ажыл-агыйның коллективизациязының ленинчи-сталинчы политиказының түңнелинде социализмниң экономнуг фундаментизи тургустунган. Ажыл-агыйның мурнундагы беш янзының хевирлери катыжып кирип турган хөй янзының хевирлиг экономиказының орнунда ам чаңгыс-аай социалистиг экономика тургустунган. Ажыл-агыйның социалистиг системазының тиилелгези совет ниитилелдиң политиктиг болгаш идеологтуг надстройказының өскерлиринге материалдыг үндезин суурну тургускан. 1934 чылда ВКП(б)-ниң XVII съездизинге илеткелинге өш Сталинның чугаалааны болза: „Бистер болза, ССРЭ-де социалистиг ниитилелдиң фундаментизин тургузуп апкан бис, ынчангаш ам ону үүгле надстройкалар-биле быжыглаары бисте артып турар деп чүвени фактылар чугаалап турар-дыр,— херек болза, социалистиг ниитилелдиң фундаментизин тургузарындан өлөөн чиик дээрзи чигзиниг чок" („Ленинизмниң айтыыглары", арын 451).

Ол сорулганың боттанылгазынга хамыктың мурнунда чаа Сталинчы Конституция—тиилээн социализмниң болгаш социалистиг демократияның Конституциязы хүлээп алдынган.

Баштайгы совет конституциялар—РСФСР-ниң 1918 чылдагы Конституциязы болгаш ССРЭ-ниң 1924 чылдагы Конституциязы—Октябрьниң социалистиг Улуг революциязының чаалап алыышкыннарын хоойлужудуп бажыглаан болгаш ССРЭ-ге социализмниң тиилелгези дээш демиселге шыңгыы рольду ойнаан. Мөлчүкчү аңгыларны узуткаанының соонда, социалистиг экономиканың фундаментизин тудуп тургусканының соонда ол конституциялар аңгы күштериниң аразында харылзаа байдалдарының өскерилгезин харыылап шыдавас апарган. Конституцияны өскертир дугайында айтыыг И. В. Сталинның инициативазын ёзугаар ВКП(б)-ниң Төп Комитединге тургустунган болгаш ооң соонда ТК-ның саналын ёзугаар 1935 чылдың февральде ССРЭ Советтериниң VII съездизинге чугаалажып көрүүшкүнге тургустунган. Конституцияны аңгы күштериниң амгы харылзаа байдалынга дүүштүр, бистиң эвилелде социалистиг ниити өнчүнүң принципте-риниң долу тиилелгезинге дүүштүр чорударының эргежок чугулазы бышкан деп ынчан ол съездиге өш В. М. Молотов чугаалаан. 1936 чылда Советтериниң VIII Бүгү-эвилел Онза съездизиниң ССРЭ-ниң чаа Конституциязын хүлээп алган чорук болза, совет ниитилелдиң политиктиг болгаш юридиктиг надстройказы социализмниң экономнуг базизы-биле дүүштүр чорутунган деп чүвени база айтып турар. Ол болза, социалистиг демократияның туюлунга чедир калбарып сайзыраашкыны-биле илеретинген, — чажыт бадылаашкынныг бүгү-ниитиниң, деңдорт соңгулдаларын чорутканы, күрүне эрге-чагырганың болгаш күрүне эргелелдериниң органнарының болгаш оон-даа өскелерниң бүгү системазының әде тургустунганы. Политиктиг надстройканың, совет күрүненің формазының ол өскерлиишкини болза, ындыг өскерлиишкинниң эргежок чугулазының быжыг болганын медереп билген баштайгы коммунистиг партияның инициативазы-биле болгаш удуртулгазы-биле боттанган. Ол болза, совет тургузугну улам-на быжыглаарынче, ажылчын аңгының диктатуразын күштелдиреринче ону „улам-на ээлдек, ындыг болганда—ниитилелди күрүнеден удуртурунуң улам-на күчү-шыдалдыг системазы..." кылдыр хуулдурарынче чедирген (И. Сталин „Ленинизмниң айтыыглары", арын 522).

Социализм тургузуушкунунуң херээнге чаа идеологтуг надстройканың хөгжүлдези база-ла биче эвес ужур-дузалыг болган. Кижилерниң угаан-медерелиниң өскерлиишкини оларның (амыдырал-чуртталгазының өскерлиишкининден хожудап калып турар деп чүвени өш Сталин чаңгыс удаа эвес айтып келген. Ооң ужурундан социализмниң экономнуг базизиниң тудуп тургустунары кижилерниң угаан-медерелинде капитализмниң артыышкыннарының бүрүнү-биле чок болу бериишкинин айытпайн турар. Капиталистиг тургузуг-биле төрүтүнген эрги күзел-сонуургалдарның болгаш үзел-бодалдарның артыышкыннары капиталистиг элементилерни узуткаанының болгаш социализмни тудуп тургусканының-даа соонда кижилерниң медерелинге үр үеде хевээр артып калыр. Ол артыышкыннар болза, ССРЭ-ниң девискээринден дашкаар туруп турар капиталистиг делегейниң оларны чемгерип, деткип болгаш оттуруп сергедир дээш оралдажып турары-биле улам-на тыны быжыг болуп турар. Ооң хараазы-биле партия бодунуң XVIII съездизинге бирги ээлчегниң болгаш ең чугула сорулга болур—массаларның коммунистиг кижизидилгезиниң сорулгазын депшидип үндүрген. Коммунистиг кижизидилге болза, капитализмниң артыышкыннарын ажып эртеринге болгаш кижилерниң медерелин оларның чаа, социалистиг амыдырал чуртталгазы-биле дүүштүр чорударынга эргежок чугула шиитпирлиг чепсек болур. Партия болза, партияның бүгү организацияларының кичээнгейин ажылчы чоннарны совет патриотизмниң, улустарның ап-найыралының угаан-бодалынга күш-ажылды ниитиниң эдилел-байлаан социалистиг ёзу-биле көөрүнүп, ниити күрүненің эрге-ажыктарын шын билип угаарының угаан-бодалынга кижизидеринче угландырып чоруткан.

Коммунистиг кижизидилгениң сорулгазы идеологтуг ажылдың бүгү арга-мергежилдерин ең бедик деңнелче көдүрлүүшкүнүн негээн: пропаганда болгаш агитацияның, парлалганы, чечен-чогаалды, уран-чүүлдү, өртемниң улам ыңайгы сайзыралын, школа болгаш өске-даа өөредилге черлериниң ажылын өкижидерин болгаш оон-даа өскелерни. Төөгү өртемин көдүрериниң, школаларга төөгү башкылалын өкижидериниң талазы-биле Ленин—Сталинның партиязының дайын мурнунда-ла хүлээп алган хемчеглери чечен-чогаалды, уран-чүүлдү, өртемни сайзырадырының дугайында партияның хүн бүрү сагыш човаашкыны—ол бүгү болза, социалистиг ниитилелдиң идеологтуг надстройказын сайзырадырының талазы-биле өш Сталинның салган сорулгаларын шиитпирлээринге бараан болган. Ол талазы-биле канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг болган чүве болза, ВКП(б) төөгүзүнүң сталинчы Допчу курзунуң парлатынып үнгеш, В. И. Ленинниң Чогаалдарының чаа үндүрүлгези, И. В. Сталинның Чогаалдарының үндүрүлгези болур-дур. Чечен чогаалдың, театрның, кинонуң, музыканың айтыыгларының талазы-биле

Тракторлар септелгезин дүргедедир

Бистиң областың механизаторлары 1950 чылдың 4 дугаар кварталында тракторларның болгаш көдээ ажыл-агый машиналарының септелгезиниң талазы-биле ажылдарны хуусаа бетинде күүсеткен. 1951 чылда машина-трактор станцияларының мурнунда улуг сорулгалар туруп турар. Ол чүл дизе, чер ажылының культуразынга улуг базымны кылыр, тракторларны эң эки ажыглаар, ооң ажылының шынарын бедидер болгаш чер ажылының агротехниказын сайзырадып, чогуур хуусаада ажылды чорудары болур. Ол сорулгаларны күүседиринге трактор парказының ажылын үзүктел чокка чорудары чугула. Бүгү трактор ажылын тодаргай айыткан хуусааларында бедик шынарлыг күүседиринче үндезилендир чорудар.

Бүгү МТС-терниң кол сорулгазы болза, тракторлар ажылының хей турар чоруун узуткаар, ээлчег нормаларының ажыл нормазын бүгү сезон иштинде күүседири болур. Эки шынарлыг септелгени чорударынга бүгү МТС-терде таарымчалыг байдалды тургускан. Бистиң МТС-теривис сөөлгү чылдарда хөй санныг станоктарны болгаш күштүг чепсеглөөшкиннерни алган. Ол ышкаш билиглиг каадырларны өстүрген. Ам чүгле ол чепсектерни бүрүн ажыглаары улуг сорулга болуп турар.

Бистиң өлөөн хөй МТС-теривис ол чепсектерни бүрүн ажыглап, күскү болгаш кышкы септелгени, эки шынарлыг чорудуп турар. Чижээ, Чадаана МТС (директору өш Целищев, механиги өш Пяткин) социалистиг чарыштың бирги одуруунда туруп, 1950 чылдың дөрткү кварталда тракторлар болгаш көдээ ажыл-агый машиналарының септелгезин декабрь бир-ле доосканнар. Септелгениң шынарын комиссия эки деп демдеглээн. Ол МТС септелгени бригада аайы-биле кезектеп септээр арга-биле чорудуп тургаш чеьдип алган. Ол ышкаш чаа организастатынган Сүт-Хөл МТС (директору өш Соловьев) дөрткү кварталдың тракторлар болгаш көдээ ажыл-агый машиналарының ноябрь 25-те-ле дооскан. Ук МТС көдээ ажыл-агый чылының төнчүзүнде тракторларның, көдээ ажыл-агый машиналарының техниктиг ажаалгазын бүгү негелделер ёзугаар чорутканын айтыры чугула.

Чамдык МТС-тер септелгени амдаа озалдадып турар. Бай-Тайга, Тес-Хем, Бии-Хем МТС-тери тракторлар, машиналар септелгезинге сагыш салыышкынын салбааны-биле дыка оожум чоруп турар.

Районнарның көдээ ажыл-агый органнары МТС-терде септелгени контрольдаар ажылды шуут чоруп-пайн турар. Ооң ужурундан МТС-терниң септелгезиниң дугайында кол айтырыгларны билбейн турарлар.

Часкы тарылга үезинде эки шынарлыг септетинген тракторлар, көдээ ажыл-агый машиналары часкы ажылды эки шынарлыг чорударынга, ооң хуусаазын кызырып, бедик агротехниктиг чорудар херекке тергиин улуг рольду ойнаар. Септелгени чедиишкинниг чорударынга-социалистиг чарышты МТС-тер, бригадалар аразынга ам-даа улам калбартыр ажылдарны күштелдирери чугула.

А. ПРОКОФЬЕВ.

Сорттар шинчилээр участоктуң ажылының түңнели

Таңды районнуң Бай-Хаак суурга районнуң эң дээре тараажыларының, колхозтар даргаларының, база көдээ ажыл-агыйның тускай өртемниглериниң чөвүлел хуралы болган. Ол хуралга сорттар шинчилээр участоктуң өргелекчизи А. Ф. Мельник „1950 көдээ ажыл-агый чылында сорттар шинчилээр участоктуң ажылының түңнелиниң дугайында“ илеткел кылган.

—Бистиң сорттар шинчилээр участогувус болза, агротехниктиг билиглерни колхозчуларның ортузунга нептередип, үрезиннерни өстүрүп көвүдедип тургаш, көдээ ажыл-агый культураларының райончуткан чаа сорттарын колхоз, совхоз бүдүрүлгезинге нептередип тарадырынга дузалап турар—деп өш Мельник бодунуң илеткелинге чугаалаан.

1949—1950 ийи көдээ ажыл-агый чылдарының дургузунда Таңды районнуң сорттар шинчилээр участогунга 15 культураларның талазы-биле 206 сорттарның щенелдезин кылган.

1950 чылда чазын чажып тарыыр кызыл-тастың 14 сорттарын шенеп көрген. „Лютесценс—62“ деп сортту ийи аңгы деңзилиг нормабиле чажып тараан. Гектар бүрүзүнге онааштыр 10 тонна өдек төккен чайын аңдарган черни тарылга мурнунда суггарбайн, майның 10-да тараан. Вегетацияның үезинде ийи катап: кызыл-тас кулакталып үнүп келген үеде, база тараа баш тыртып өгелеп турда суггарган. Бүгү сорттарның дүжүдү гектар бүрүзүнден 31,8—45,5 центнер болган.

Бүгү көргүзүглер талазы-биле „Мильтурум—553“ деп сорт ийи чылдың дургузунда шенелдеге бедик дүжүттү берип, эки сорт кылдыр илерээн. 1950 чылда „Мильтурум—553“ бир гектардан 45,5 центнер дүжүттү берген. Бо сортту райончударын сорттар шинчилээр участогу сүмелеп турар. Ол сорттуң вегетациялыг үези бир чүс хонук болуп турар. Гектардан 35 центнер бедик дүжүттүү-биле база вегетациялыг үези чүгле 86 хонук болуп турары-биле ылгалып турар «Ударница“ деп сортту колхоз бүдүрүлгезинге нептередири ажыктыг—деп илеткелчи чугаалаан.

„Альбидум—3700“ деп сорт вегетацияның 95 хонук үезиниң иштинде гектардан 42,5 центнер дүжүттү берген. „Московка“ деп сорт вегетацияның 97 хонуунуң иштинде бир гектардан 40,3 центнер дүжүттү берген. «Смена—1021» деп сорт вегетацияның 92 хонуунуң иштинде бир гектардан 42,4 центнер дүжүттү берген. Бо сорттарны колхоз бүдүрүлгезинге шенеп көөрүн база сүмелеп турар.

Чазын чажып тарыыр арбайның 10 сорттарын шенеп көрген. Вегетацияның дургузунда оларны ийи катап суггарган. „Винер—1163“ деп сорт шенелдеге кирип турар бөлүктүң иштинде бир дугаар черни өжелеп турар. Ол сорт бир гектардан 17,7 центнер дүжүттү берген.

Суланың 11 сорттарын шенеп көрген. Ооң-биле кады „Лоховский“ болгаш „Омский—6922“ деп сорттарны ийи аңгы деңзилиг нормалар-биле: бирээзин 140 килограмм, база бирээзин—160 килограмм үрезин-биле чаштырып тараан. Тарылганы май 17-де чоруткан. Вегетацияның үезинде ол сорттарны ийи катап суггарган. Бүгү сорттарның ниити дүжүттүү бир гектардан 13,7—17,5 центнер болган. Ийи чылдың дургузунда „Лоховский“ деп сорт эң дээре сорт болган. Ооң вегетациялыг үези 98 хонук болуп турар. Бир гектардан дүжүдү 17,5 центнер болган. Бо сортту рийончударынга ажыглаарын сорттар шинчилээр участоктан база сүмелеп турар деп илеткелчи айыткан.

Чазын чажып тарыыр көк тараның ийи чүүл сорттун шенеп көрген. Күзүн чажып тараан кызыл-тастан хосталган шөлге чазын чажып тарыыр көк-тарааны май 16-да тараан. Вегетацияның үезинде тарааны бир катап суггарган. 21,1—22,5 центнер дүжүттү гектардан алган. „Местная Якутская“ болгаш „Опохойская“ деп сорттар эң дээре сорттар болуп илерээн, ол сорттарны райончудары база сүмелетинип турар.

Чиңге-тараның он чүүл сорттарын шенеп көрген—деп илеткелчи чугаалаан. Тарааны июнь 2-де тараан. Чиңге-тараның бир гектардан ниити дүжүдү 32,8 центнер болган. Тараа кидин-не быжып турда куштар тараага улуг хора чедирип үрегдээн болза-даа, „Долинское — 12“ деп сорт бир гектардан 32,8 центнер дүжүттү, „Стахановское—596“ деп сорт бир гектардан 28,4 центнер дүжүттү берген.

Кырлыг-караның алды чүүл сорттарын шенеп көрген. Тарылганы июнь 6-да чоруткан. Тарыырының мурнунда бир чечектелип өгелээнде база бир катап суггарган. Бүгү сорттарның ниити дүжүдү бир гектардан 21,1—26,9 центнер болган. „Бурят-Моол“ деп сорт эки көргүзүгнү берип, бир гектардан 25,6 центнер дүжүттү берген. Ол сорттуң вегетациялыг үези 78 хонук болуп турар. Ол сортту райончудары сүмелетинген.

Шенелдеге кирген чочак-тараның, база кукурузаның сорттары база эки түңнелдерни берген. Чочак-тараның „Комсомолец—11“ деп сортту бир гектардан 33,9 центнер дүжүттү берген. Ооң вегетациялыг үези 81 хонук. Ол сорт янзы-бүрү аарыгларга кончуг быжыг. Кукурузаның шенелдеге кирген сорттарындан «Белоярское пшено» деп сортту эң дээре сорт болуп илерээн. Ол сорт бир гектардан 26,5 центнер дүжүттү берген.

Рыжиктиң алды сорттары шенетинген. „Киргизский № 11“ деп сорт ийи чылдың дургузунда дүжүттүүнүң талазы-биле өске сорттардан артык болган. Ол ышкаш тарымал тоорук, хөй чылда үнер сигеннер дээн ышкаш көдээ ажыл-агый культураларының шенелдезин база кылган. Ол культуралар шуптузу багай эвес түңнелди көргүскен.

С. ТУШКОВ.

Бичии фельетон

Чиктиг магазин

Кызыл хоорайның ажылчын кудумчузунда дөртен үш дугаарлыг бажың бар. Ол бажың Кызыл райкүүскомнуң көдээ ажыл-агый килдизиниң эргелекчизи турган Дерягинниң амы-хуузунда бажыңы чүве.

Чоокта чаа ол кудумчулап эртип бар чор мен. Демги таныырым бажыңның кудумчуже ханазында «Кызылдың көдээ районнуң магазини» деп каан албан чериниң адын бижээн тур. магазин болганда кирип, сонуургап көөр-дүр деп бодай бердим. Ханада чарлалдың баарынга келдим, эжии чок болду. Херимни ажыткаш, бажыңче кире бээримге, эжик аскында өрээлде ийиүш хире бүдүн инектер эьди чыткылаар, ындында өрээлинче кире бээримге, элээн улгады берген кадай олур.

—Магазинче кирер эжик кайда чоор, бо? — деп айтырдым.

—Кудумчудан, эжик эвес, ында соңга карааңда үтүүгеш бар, оон садып алыр чүве ийин — деп мындыг.

Пат боорда, ол соңгажыгажын ам-на тып алгаш соктадым.

—Сеңээ үүү херегил? — дизе-ле үжен хире харлыг аныяк эр соңга карааңда үтүүгештен хөректенмишаан хыйыртап көрүп келди.

—Магазинге кирейн дээш.

—Чүну алыр сен?

—Бараанныңарны баштай көрейн, аа. Силерде чүү барын билбейн, чүну алыйн дээр боор!

Садыгжым менче ширинн көргеш, үтүүгежин хок кылдыр хаай шаап алган. Ол аразында үш-дөрт хире садып алыкчы кадайлар келди.

—Ажык бе? — деп бирээзинден айтырды.

—Ие, ажык-тыр.

Кадайларның бирээзи, ижээн аңнаан аңчылар ышкаш корга аарак, оожум «ток, ток» кылдыр соктады.

—Силерге үүү херегил?—дизе-ле демги-ле садыгжым база үдүнден бакылаа келди.

—Чартык килограмм саржаг.

Садыгжывыс база-ла хок кылдыр хаай шаап алгаш, кезек болганда:

Өртээн төлеңер — дээш саржаан хирлиг холу-биле маспа тудуп алган акша негей-дир.

Кезек таныжып көрүп турдум. Даңгаар-ла ынчаар садыглаар кижи чорду. Садып алыкчы ында чүү-даа болуп турарын көрбес: та артык, та тудуу деңзилеп турар.

Кызыл райпозунуң баштаар черинге кээримге мээң таныырым бир эш ол черниң даргалары-биле чугаалажып олур.

Силерниң түгде садыңар тоолга кирги дег чүве боор — диди.

—Ат болуп турар бис ийин харын, шынап-ла тоолга кирги дег садыг чүве—деп ол дарга кончуг миннип олурду.

—Хуу бажыңга ынчап, садып алыкчыларны электеп турбайн хаап каза, магазиниңер чок эвес, дарга?—деп сүмеледи.

—Оо, хоржок-хоржок, бараан саарылгазының планы күүсетинмейн баар—деп харыылады.

—А хуу кижи бажыңынга албан чериниң бараанын тургузуп, совет садыгның принцивин, ооң культурлуг болур чоруун ынчаар хажыда бээрге кайын боор? — деп чугаалады.

—Саарылга херек. Ында хөй-даа эвес—он алды муң рубль түңнүг бараан барла болгай—деп дарга бүзүрети.

Ол эштиң шынныг айтырыгларынга дарганың оралакчызы эш Карашпай ынчаар харыылап орду.

Бараан саарылгазының планын күүседир дээш Кызыл райпозунуң баштаар чериниң (даргазы эш Бакуров, оралакчызы эш Карашпай) ап турар хемчээ ол боор чүве ышкажыл.

Т. САЛЧАК-ООЛ.

Хөй-ниитиниң малын төчеглээрлер-биле демисел

Чаа-Хөл районнуң чамдык колхозтарының баштаар черлериниң даргалары, удуртур ажылдакчылары көдээ ажыл-агый артелиниң Уставын хоралыы-биле үреп турар. Районнуң Кара-Тал сумузунда „Тиилелге“ колхозтуң даргазы турган Тюлюш Балчый 1949—1950 чылдарда колхозка чаа кирген кежигүннериниң колхозка салган малдарының иштинден ийи бени, бир инекти, бир шарыны бодунуң хуузунда ажыглааны тодаргай.

Ол ышкаш „Тиилелге“ колхозтуң оралакчы даргазы Дапык-оол базала колхозка чаа кирген кижилериниң салган ийи инээн, бир шарызын соп, базаарлап, хөй-ниитиниң малын төчеглеп, бодунуң хууда өргезинге ажыглап турганын илереткеш, судка шилчиткен.

Районда „Бедик-Хавак“ МЧАЭ-ниң даргазы турган Сарыг Лама МЧАЭ-ниң төрүүр четкен бир бизин адазы Шаңгыр-оолга соп чиирибиле берген. Даржааның салган бир шарызын Сарыг-Лама бодунуң чоок төрели Хайдыпка чишке хереглээрибиле берген. Ак-Туруг сумузунда „Улуг-Даг“ МЧАЭ-ниң мал бригадири турган Чөртей-оол, МЧАЭ-ниң 14 баш хунан шарыларын күрүнеге эзт дужаарым ол деп чагдынып алгаш, куду шынарлыг кулуннарга, молдургаларга, хойларга орнап турган түүлдери илерээн.

Ол хөй-ниитиниң хөреңгизин караөжегээр төчеглеп турар чоруктун кол чылдагааны колхозтарда ревизия комиссиязының контроль чок ажылдавайн турарында болгаш ында партия, совет организацияларының көдээ ажыл-агый артелиниң Уставын хажытпас дугайында демиселиниң кошкаан көргүзүп турар. Чаа-Хөлдүң ВКП(б) райкому МЧАЭ-ниң малын төчеглеп турган Чөртей-оолду партия талазы-биле шыңгыы хемчег алгаш, шүүгү харыысалгазынга киирген. Тюлюш Балчый, Сарыг-Лама оларны РСФСР-ниң кеземче хоойлузунуң 109 түүлү-биле херээн үзүп шиидери-биле судче шилчиткен.

Мөңгүн-Тайга райпозунда четпестерни дүрген чайладыр

Мөңгүн-Тайга району — областың эңне ырак районнарының бирээзи. Райпо баштаар чериниң (ооң даргалары эштер А. Күдерек, Д. Эренцен) оларның озалгаашшен, кошкак ажылдап турарындан хереглелдиң кол бараанларын чогуур өйүнде чагыдып, районга эккелдирип ап шылавайн турар.

Чамдык үелерде пөстер, дус, керосин, кидис идик, хөм-биле кыыглар ховар болуп турар чүүл бар. Бир эвес районнуң хереглел кооперациязының удуртукчулары оперативтиг болгаш тода ажылдаан болза, ол бүгү чугула хереглел бараанларын үзүктелдирбее, эккелдирип алыр аргалар бар турган. Бараанларның чагылгазын баш бурунгаар кылгаш, үргүлчү эккелдиргезин организастаар талазыбиле райпо баштаар чери чугула сагыш салыр херек.

Чурттакчыдары хөй. девискээри делгем суму — Карты сумузунга садыгның оран-бажыңын туткаш, 1945 чылдан бээр тускай майгынны аңаа организастаан турган. Орта турган майгын бараан саарылгазының, янзы-бүрү белеткелдериниң планнарын долдуркүүседип чугула черни эжелеп турган. Ол сумуга садыг турары чугула турбужа, райпо баштаар чери бо чыдын майгынның бажыңын бускаш, райүлетпүр комбинадының оран-савазы кылыр дээн чүве дээш район төвүнче көжүрген.

Ындыг болза-даа, ол бажың амдаа ажыглалда кирбээн. Ам бо үеде Карты сумузунда майгын чок, ол сумунуң чурттакчылары 30—40 километр ырак район төвүнде садыглардан барып, хереглелин садып ап турар. Хереглекчилерниң күзеп турары чүл дизе, Карты-га чаз майгын тургузарын чугула деп санап турар.

Садыг четкилеринге кааддыларны быыглаарынче райпо баштаар чери улуг сагыш салыр ужурлуг. Оларны өөредир, ажылынга мергежидер, оларга үргүлчү дуза көргүзери негетинип турар. Хөй-ниитиниң хөрөңге бердинген ажылга кызымак кижилерни садыг организациязының ажылынга хандыдары чугула. Хереглекчидериниң, кооперацияның бүгү активиниң күжүнге даянгаш, райпо бодунуң ажылын үндезини-биле өскижидип шыдаар.

Х. ЧОНДАМ.

ВКП(б) ТК-ның дайын сөөлүндеги шиитпирлери, сөөлгү чорутунган философияның, биологияның, И. П. Павловтуң физиология өөрединиң дыл эртеминиң айтырыгларының талазы-биле дискуссиялар база-ла кайгамчык улуг ужур-дузалыг болганнар. Ол болза, И. В. Сталинның идеяларының углап-баштакчы башкарылгазының деткимчези чорутунуп келген.

ССРЭ-де партияның кижизидикчи ажылының түңнелинде бодунуң угаан-бодал шынарының талазы капиталистиг делегейниң кижилеринде хемчээл чок бедик турар чаа кижилер өзүп-доругуп үнген. Совет патриоттар болур кижилериниң чаа угаан-бодал дүрзү-хевири болгаш идейлиг өзүлдези—ол дээрге социализмниң бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузалыг улуглардан-даа улуг чаалап алыышкыны-дыр.

Совет улустуң большевиктер партиязының удуртулгазы-биле чорутканы эң ханы социал чаартылгаларның кайгамчык улуг түңнелдери эш Сталинның чугаазында мынчаар түңнетинген: сөөлгү 30 чылдарның дургузунда Россияга эрги, капиталистиг базис узуткатынган болгаш чаа социалистиг базис тургустунган. Аңаа дүүштүр капиталистиг базиске хамаарыштыр надстройка узуткатынган болгаш социалистиг базиске дүгжүп турар чаа надстройка тургустунган. Ынчангаш политиктиң, эргениң болгаш өске-даа эргениң албан черлери чаа социалистиг албан черлери-биле солутунган („Марксизм болгаш дыл эртеминиң айтырыглары“,арын 6). Мында болза, совет улустуң Ленин—Сталинның партиязының удуртулгазы-биле херек кырында боттандырганы ол улуг ажыл-херектериниң теоретиктиг үндезилели бердинген-дир.

Базистиң болгаш надстройканың айтырыгларының талазы-биле бодунуң болбаазырадылгазы-биле эш Сталин марксизм-ленинизмниң эртинезинге чаа гениалдыг салыышкынны киирип, төөгү материализмниң теориязын чаа эң чугула байдалдар-биле байыткан болгаш ону улам бурунгаар шимчеткен.

Базистиң болгаш надстройканың бот-боттарының аразында харылзаа байдалының сталинчы гениалдыг анализинден ССРЭ-де коммунизмниң дээди чадазын боттандырарынга хамыктың мурнунда социализмниң экономнуг базизиниң улам ыңайгы сайзыралы болгаш быжыглалгазы эргежок чугула деп чүве болдунуп турар-дыр. Олче орук 1946 чылдың февраль 9-та эш Сталинның соңгулда мурнунда чугаазынга бергени, ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының чаа күчүлүг көдүрлүүшкүнүнүң кайгамчык улуг программазында айытынган. Дайын сөөлүндеги баштайгы беш чыл планын чедиишкиннии-биле доосканы болза, совет улус ол оруктап бүзүрелдии-биле бурунгаар чоруп олурар-дыр деп чүвени херечилеп турар.

Надстройканың идепкейлиг ролунуң сталинчы гениалдыг анализинден базистиң сайзыралынга ооң саңлдары оон ыңайында коммунизмче шилчилгениң эң чугула байдалы болур социализмниң политиктиг болгаш идеологтуг надстройказының бүгү хемчеглер-биле сайзыралының өргежок чугулазындан үнүп турар. Эш Сталин болза, партияны бистиң социалистиг күрүневисти доктаамал быжыглаарынга, массаларның коммунистиг медерелин бедидериниң дугайында могаг чокка сагыш салырынга, кижилериниң медерелинде капитализмниң артыышкыннарын ажып өртеринге, бодунуң идеологтуг ажылының деңнелин үргүлчү бедидеринге өөредип турар.

Дыл эртеминиң айтырыгларының талазы-биле эш И. В. Сталинның ажылдары социалистиг культураның улам ыңайгы сайзыралынга, буржуаз идеология-биле демиселге канчаар-даа аажок улуг принципиальдыг ужур-дузалыг болуп турар; олар чогаадыкчы чорукче сорук киирип, социалистиг ниитилелдиң сайзыралының болгаш ооң коммунистиг ниитилелче чоорту өзүп кириишкининиң оруктарының тодаргай билиишкини-биле бүгү совет кижилерни идея талазы-биле чепсеглеп турар.

Мал өстүреринiң планын күүсетпээн

Чаа-Хөл районнуң партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары, колхозтарның удуртукчулары ниитиниң мал ажылынче чогуур кичээнгей салбаанындан 1950 чылда мал өстүреринiң күрүне планы чүгле 97 хуу күүсетинген.

1950 чылда малдың чаш төлүнүң чүгле 89 хуузун, ооң иштинде кулуннарның 94 хуузун, бызааларның 93 хуузун, анай, хураганнарның 88 хуузун камгалап алган. Малдың төрүүр үезинге белеткелди багай организастаанындан, чаш малдың азырал, ажаалгазын таарыштырбаанындан 1000 ажыг баш чаш төл өлүп хораан. „Кызыл-Чыраа“ колхозтан 250 баш, Сталин аттыг колхозтан 253 баш мал 1950 чылдың дургузунда янзы-бүрү чылдагааннардан өлген.

Мал кажааларының туругларын калбартырынга көрдүнген 90 муң рубльдиң узун хуусаалыг күрүне чөөлизин районнуң колхозтары шуут ажыглаваан. 1950 чылда мал чемнери белеткээриниң планы чүгле 91 хуу күүсетинген. Районнуң колхозтары мал кыштагладыышкынынга белеткелди онза багай организастаан. Кышкы үеде мал чемнери чарыгдаарының планы кылдынмаан. Сталин аттыг, „Бай-Булуң,“ „Бедик-Хавак“ болгаш „Булак“ колхозтар мал чеминге белеткээн сигеннерни эки кажаалаваанындан ук колхозтарның белеткээн сигеннерин мал үреп чип турар. Районнуң көдээ ажыл-агый килдизиниң тускай өртемниглери колхозтарның мал ажылынче чогуур кичээнгей салбайн турар. Ылаңгыя Кызыл-Даг, Шаңчы сумуларында мал эмчилери Калзан, Бавуу олар мал аарыглары-биле демиселди дыңзыдарының орнунга арагалаар, ажылга харыысалга чок чорукче шилчээн.

Мал ажылының талазы-биле 1950 чылдың четпестерин катаптавас, 1951 чылда мал өстүреринiң күрүне планын долдур болгаш ажыр күүседирин хандырар дээш, малдың чаш төлүн менди камгалап алырынче, малдың азырал, ажаалгазын экижидеринче бүгү күштү салыры чугула.

Хаван ажылынче кичээнгей салыр

Таңды районда Калинин аттыг колхозтуң хаван ажылы онза багай байдалда турар. Колхозта өлөөн хөй хаваннар бар-даа болза, оларның кажаазы чок, анаа-ла ажык хар кырында турар.

Колхозта мал ажылының бригадири өш Горшунов колхозтуң баштаар чериниң хуралынга хаван кажаазы тудар дугайында каш удаа айтырыгны тургузуп келген. Ооң ол чүткүлү чүү-даа болбаан. Колхозтуң баштаар чериниң даргазы өш Приходько тодаргай хемчеглер албаан. Хаван ажылынга чугула сагыш салбайн турганы-биле кышкы белеткелди шуут чорутпаан.

Ам улуг соок дүжүп, хаваннар төрүп өгелээн. Ооң оолдарын-даа, иелерин-даа ажаар чылыг чер чок болганы-биле мал ажылының бригадири бодунуң чурттап олурар бажыңының чартыын хостааш, хаваннарны төрүдүп өгелээринден өске арга чок апарган. Ам бажыңында хаван оолдарын камгалап, ажаап турар. Хаваннарны эки чемнер-биле хандырбааны-биле оларның күжү арып баксырап турар.

Колхозтуң баштаар чери мал ажылының база бир чугула хевири болур хаваннарга чылыг кажааны болгаш чемнерни хандырар дугайында дарый шыңгыы хемчегни алыры негетинип турар.

Бистиң корр.

МТС септелге графигин чедир күүсетпейн турар

Совет Тываның МТС-тери, совхозтары болгаш колхозтары часкы тарылгага өзүп турар темпилер-биле өгелеп кирген.

Каа-Хем районнуң Сарыг-Сеп МТС-ниң ажылчыннары тракторларның, база көдээ ажыл-агыйның бүгү чепсек-херекселдериниң септелгезин 1950 чылдың декабрь 17-ге чедир доозар деп хүлээлге алгаш, ол хүлээлгезин күүсетпээн. МТС алган хүлээлгезин күүседир хамаан чок, септелге ажылының график планын дыка чедир күүсетпейн турар.

Тракторлар септелгезинге улуг озалдаашкын-биле кирген. График ёзугаар 12 тракторлар септээр ужурлуг тургаш чүгле 6 тракторларны септээн. Комбайннарның, андазыннарның, көдээ ажыл-агыйның өске-даа машиналарының, база үүрмек чепсек-херекселдериниң септелгезинге МТС мынчага чедир өгелеп кирбээн.

МТС-тиң улуг механии Глушков септелге графигиниң күүсетинмейн турарының чылдагааны артык кезектер чогунда деп санап турар. Ынчаарга херек кырында фактылар өш Глушковтуң тайылбырлаашкынын бадыткавайн турар. Септелге графигиниң күүсетинмейн турарының дугайында артык кезектер буруулуг эвес, а МТС-тиң удуртулгазы—ооң директору Зайцев, директорнуң политик талазы-биле оралакчызы Благинин болгаш улуг механик Глушков олар боттары буруулуг болуп турар.

Септелгеде ажылчыннарның дыка хөйү ажылга үнмейн турда, МТС-тиң дирекциязы хоозун чугаадан аңгыда кандыг-даа боттуг хемчег албайн турар.

Кан машиналарның чорудукчу составын белеткээр талазы-биле ажыл база-ла эки эвес байдалда туруп турар. Трактористер белеткээр курстуң ажылы озалдап өгелээн. Өөредилгениң оран-савазы чок болганының хараазы-биле трактористерниң өөредилгези практиктиг кичээлдер-биле өгелээн. Өөредилгениң баштайгы хүннеринден өгелээш-ле курсантыларның чамдыызы боттарының дуразы-биле аалдарынче чанатап турган. Чижээ, „Сталинчы орук“ колхозтан келген Самбуу, „Ленинчи орук“ колхозтан келген Дроздов, „Октябрь 30 чыл ою“ колхозтан келген Малышев, Дамчан-оол, Черепанов, „Большевик“ колхозтан келген Х. Кара, Анайбан олар боттарының колхозтарынче чангылаан. Курсантыларның чанадап турарының чылдагааны база-ла билдингир. Өөредилге өгелеп турда курсантыларга чурттаар чер белен эвес турган. Олар чурттаар черни боттары тывар ужурлуг турган. Сөөлгү үеде курсантыларның чамдыызы багай бажында чурттап турар болза-даа, ол бажыңны чылыглаваан, ооң шалазы чок, чаңгыс каът соңгалыг, бажыңның булуңнары дош доңган багай бажың болуп турар. Бо дугайында МТС-тиң дирекциязы сагыш салбайн турар.

Чурттуң тараажылары часкы тарылгага үлегерлиг белеткелди хандырар дээш хайныышкынныг ажылдап турда, Сарыг-Сеп МТС-тиң удуртулгазы улуг уйгудан уштуугаш, тракторларның, көдээ ажыл-агый, машиналарының болгаш өскедаа чепсек-херекселдериниң септелгезиниң график планын доктааткан чурум ёзугаар күүседири чугула.

В. АНГАРСКИЙ.

Суму Советтериниң ажылдакчыларынга дузаламчы

Хөй ургларлыг болгаш бот-иелерге тыпсыр күрүне дузаламчызының дугайында

„Сааттыг херәвженнерге, хөй ургларлыг иелерге болгаш бот-иелерге күрүне дузаламчызын улгатырарының, иениң болгаш ургунуң камгалалын күштелдиреринiң, „Маадыр ие“ деп хүндүлүг атты доктаадырының, „Иениң алдары“ деп орденни, „Иениң медали“ деп медальди тургузарының дугайында“ ССРӘ-ниң Дәәди Совединиң Президиумунуң 1944 чылдың июльдиң 8-те үндүрген Чарлыы болза, совет күрүненiң иени болгаш ургну камгалаарынче угландырган хемчеглериниң иштинде онза черни әжелеп турар.

Көдәә черде чурттап турар хөй ургларлыг болгаш бот-иелерге дузаламчылар тыпсыр ажылды ажылчы чоннарның депутаттар Советтериниң күүсекчи комитеттериниң чанында күрүне дузаламчызының талазы-биле килдистер, ажылчы чоннар депутаттарының көдәә (суму) Советтерин дамчыштыр чорудуп турар. Мооң ужурунда көдәә (суму) Советтериниң ажылдакчылары болза, хөй ургларлыг болгаш бот-иелерге күрүне дузаламчызын тыпсырының болгаш төләәриниң чурумун, хөй ургуг иелерге „Маадыр ие“ деп хүндүлүг ат тыпсырынга база оларны орденнер-биле, медальдер-биле шаңнаарынга киирериниң чурумун билип алыр ужурлуг.

Хөй ургларлыг болганының дугайында күрүне дузаламчызын кымга тыпсыры болгаш төләәри

Хөй ургларлыг иелерге күрүне дузаламчызын тыпсырда, ийи ургуг тургаш, 1944 чылдың июльдиң 8-тиң соонда төрүтүнген үш дугаар болгаш ооң дараазындагы төрүтүнген ург санында, база бот-иелерге, ол ургларны доруктурарынга болгаш кижизидеринге тыпсыр.

Хөй ургларлыг иелерге ургларын доруктурарынга болгаш кижизидеринге хары-угда болгаш ай санында тыпсыр дузаламчыларны дараазында хемчег-биле төләәр:

	Хары-угда	Ай санында
Ийи ургуг иелерге, үш дугаар ургну төрәәнде	200 руб.	—
Үш ургуг иелерге, дөрт дугаар ургну төрәәнде	650 руб.	40 руб.
Дөрт ургуг иелерге, беш дугаар ургну төрәәнде	850 руб.	60 руб.
Беш ургуг иелерге, алды дугаар ургну төрәәнде	1000 руб.	70 руб.
Алды ургуг иелерге, чеди дугаар ургну төрәәнде	1250 руб.	100 руб.
Чеди ургуг иелерге, сес дугаар ургну төрәәнде	1250 руб.	100 руб.
Сес ургуг иелерге, тос дугаар ургну төрәәнде	1750 руб.	125 руб
Тос ургуг иелерге, он дугаар ургну төрәәнде	1750 руб.	125 руб.
Он ургуг иелерге, он бир дугаар ургну төрәәнде болгаш дараазында төрәән ург бүрүзүнге	2500 руб.	150 руб.

Хөй ургларлыг иелерге ай санында тыпсыр дузаламчыны ургнуң төрүтүнгениниң соонда ийи дугаар чылындан әгелөәш, ол ург беш хар четкижеге чедир төләәр.

Хөй ургларлыг болганының дугайында күрүне дузаламчызы ап турар ие болза, мурнунда төрәән ургуунга алыр дузаламчызын ол ургу беш хар четкиже ап үргүлчүлевишаан, дараазындагы ургну төрәәнде, ол ургуунга хары-угдагы болгаш ай санындагы дузаламчыны база алыр.

Ийи ургуг ие 1944 чылдың июль 8-тиң соонда төрәәнде (ийи болгаш оон хөй ургларны) ург бүрүзүнге дузаламчыны алыр: оларның бирәәзи үш дугаар ургга кылдыр, ийи дугаарын дөрт дугаар ургга кылдыр алыр болгаш оондаа ыңай.

Хөй ургларлыг ие өлү берзе, ол өлген иениң урглары адазының, азы харагалзакчының кижизидилгезинге артар болза, күрүне дузаламчызын оларга тыпсып төләәр.

Дузаламчыларны тыпсырда хөй ургларлыг иениң кандыг ургларын барымдаалаарыл

Хөй ургларлыг иеге күрүне дузаламчызын тыпсырда, ургларның хар-назыны, иези-биле кады болгаш аңгы чурттап турары ылгал чокка, база Ада-чурттуң дайынының фронтуларынга өлген болгаш сураг чокка чиде бергеннерин шуптузун киириштирип барымдалаар.

Күрүне дузаламчызын тыпсырда, азыранды ургларын болгаш мурнунда өске кижи-биле ашак-кадай болчуп чораанының үезинде төрүтүнген, ук иениң кижизидилгезинге 12 хардан улуг әвезинде кирген ургларын база киириштирип барымдалаар. Өлген ургларны киириштирбес.

Хөй ургларлыг иеге күрүне дузаламчызын төләәрин кажан соксаары болгаш әвәәжедири

Хөй ургуг иеге күрүне дузаламчызын төләәрин соксадырда:

а) дузаламчы тывыскан ург беш хар четкенде;

б) дузаламчы тывыскан ург өлгенде;

в) хөй ургларлыг иениң ургларының кайы-бирәәзи өлгеш, арткан ургларының саны үштен әвәәш апарганда—соксадыр.

Беш болгаш оон хөй ургларлыг иениң ургларының кайы-бирәәзи өлген болза, ай санындагы дузаламчының хемчәәли әвәәжәәр; дузаламчыны төләәрин арткан ургларның санын барымдаалап чорудар. Дузаламчыны әвәәжедирин өг-бүленiң составынга болган өскерилгениң дараазындагы айындан әгелөәш чорудар.

Бот-иелерге тыпсыр күрүне дузаламчылары

Ургларын доруктурарынга болгаш кижизидеринге хереглөәр күрүне дузаламчызын бот (ашак чок) иелерге мооң адаанда хемчег-биле төләәр:

Бир ургга айда 50 рубль;
ийи ургларга айда 75 рубль;
үш болгаш оон хөй ургларга айда 100 рубль;

Бот-иелерге күрүне дузаламчызын урглары он ийи хар четкижеге чедир төләәр.

Бадыткадып демдеглеткен ашак-кадай болуп турган херәәжен кижиниң ашаа өлген болза, ашаа өлгениниң соонда төрәән ургларынга ол кижи бот-иелерге доктааткан күрүне дузаламчызын алыр әргелиг.

Бадыткадып демдеглеткен ашак-кадай әвес-даа болза, бир черге кады амыдырап, чурттап, ниити ажыл-агыйын әргелеп чорудуп, ургуун кады кижизидип олурар кижизинден ург төрәән ие болза, бот-иеге тыпсыры-биле доктааткан дузаламчыны алыр әрге чок.

Үш болгаш оон хөй ургларлыг бот-иелерге күрүне дузаламчызын хөй ургуг болганының дугайында дузаламчыга немей төләәр.

Бот-ие ашакка барып бадыткадып демдеглеткенде, аңаа тывыскан күрүне дузаламчызын төләәрин соксатпас.

Бот-иениң ургуун доктааткан чурум ёзугаар харагалзакчыга кижизидери-биле берипкен болза (иениң өлгениниң, ооң аараанының болгаш өске-даа чылдагааннарның ургуундан), аңаа хамаарышкан күрүне дузаламчызын томуйлаткан харагалзакчыга тыпсыр болгаш төләәр.

Бот-иеге күрүне дузаламчызын төләәри, кажан соксаары азы әвәәжәәри

Бот-иеге күрүне дузаламчызын төләәрин соксадырда:

а) бир әвес дузаламчы тывыскан ург ургларны ажаап кижизидерге күрүненiң бүрүн күсели-биле ажаап кижизидип турар апарганда;

б) бир әвес дузаламчы тывыскан ург өлгенде—соксадыр.

Дузаламчы тывыскан ургларының саны әвәәжәәр болза, бот-иеге күрүне дузаламчызының хемчәәли әвәәжәәр. 12 хардан куду урглары 1944 чылдың июль 8-тиң соонда төрүтүнген азы 1944 чылдың январь 1-ден июль 8-тиң аразында төрүтүнген, оларның ажаалгазынга иези алимент албайн турар болза, ол иезинде арткан ургларының санын барымдаалап дузаламчыны төләәр. Дузаламчыны әвәәжедирин өг-бүленiң составынга болган өскерилгениң дараазындагы айындан әгелөәш чорудар.

Хөй ургларлыг болгаш бот-иелерге күрүне дузаламчызын тыпсырының база төләәриниң чуруму

Хөй ургларлыг болгаш бот-иелерге күрүне дузаламчызын тыпсырын ажылчы чоннар депутаттарының район, хоорай Советтериниң күүсекчи комитеттериниң шиитпирин ёзугаар чорудар. Күрүне дузаламчызын тыпсырының дугайында билдириишкинни ие боду, чурттап турар черiниң аайы-биле ажылчы чоннар депутаттарының көдәә (суму) Соведин дамчыштыр ажылчы чоннар депутаттарының район, хоорай Совединиң күүсекчи комитединче киирер.

Дузаламчы тыпсыр дугайында билдириишкинге иениң ургларының адын, адазының адын болгаш фамилиязын, база оларның чурттап турар черин ылап тодаргай айыткан турар ужурлуг. Билдириишкинге мындыг документилерни капсырган турар ужурлуг:

а) дузаламчы тыпсырын барымдаалап турар ургнуң төрүтүнгениниң дугайында херечилел азы херечилелдиң нотариаль чурумун ёзугаар (көдәә Советке азы нотариаль конторазынга) шынзытырган хоолгазы;

б) иениң бодунда ургларының санын, оларның хар-назынын шынзыткан ажылчы чоннар депутаттарының көдәә (суму) Совединиң күүсекчи комитединiң шиитпиринден ушта бижилге;

в) иезинден аңгы черде чурттап турар ургларының дугайында, ол ургларның турар черiниң милиция органнарындан алган шынзылгазы.

Ажылчы чоннар депутаттарының район, хоорай Совединиң күүсекчи комитеди болза, күрүне дузаламчызын тыпсырының дугайында хөй ургларлыг иениң, бот-иениң билдириишкининiң кирген хүнүнден соңгаар ийи хонук хуусаадан әртирбейн ол билдириишкинни хынап көөр болгаш чогуур шиитпирни үндүрер ужурлуг. Ол чер ооң соонда хөй ургларлыг болгаш бот-иелерге күрүне дузаламчызының талазы-биле район килдизинге дузаламчыны төләәр дугайында айтыышкынны бәәр.

Күрүне дузаламчызының талазы-биле килдис болза, дузаламчыны тывыскан хүнүнден соңгаар неделядан орай әвесте хөй ургларлыг болгаш бот-иелерге хуунуң дептержигежин тыпсыр (дузаламчыны үш дугаар ургуунга ап турар иелерге хуунуң дептержигежин тывыспас). Хөй ургларлыг иелерге хуунуң дептержигежин тывысканы-биле кады килдис болза, хары-угда дузаламчыны төләәринге төп ажаалга кассазынга даалганы бәәр.

Көдәә черлерде чурттап турар хөй ургларлыг болгаш бот-иелерге ай санының күрүне дузаламчыларының төлелгезин хөй ургуг болгаш бот-иелерге күрүне дузаламчызының талазы-биле район, хоорай килдизи ажылчы чоннар депутаттарының көдәә (суму) Советтерин дамчыштыр чорудар.

Күрүне дузаламчыларын иениң бодунга азы доктааткан чурум ёзугаар кылдынган ооң бүзүрелгези-биле бүзүретирген кижиге тыпсыр.

Ай санындагы дузаламчызын бәәрде, әрткен айдагызын бәәр, ынчааргa әрте берген әлләән каш айларда алза чогуур турган дузаламчызын ие хары-угда ап болур, ынчалза-даа алды айдан хөй әвес.

„Маадыр ие“ деп хүндүлүг атты кымга тыпсыры болгаш „Иениң алдары“ деп орден-биле, „Иениң медали“ деп медаль-биле шаңнаары

„Маадыр ие“ деп хүндүлүг атты он ургларны төрәән болгаш кижизиткен иелерге тыпсыр, аңаа „Маадыр ие“ деп орденни болгаш ССРӘ-ниң Дәәди Совединиң Президиумунуң грамотазын тыпсып бәәр.

„Иениң алдары“ деп орден-биле шаңнаарда: тос ургларны төрәән болгаш кижизиткен иелерни бир дугаар чергениң ордени-биле, сес ургларлыгларны—ийи дугаар чергениң ордени-биле, чеди ургларлыгларны—үш дугаар чергениң ордени-биле шаңнаар. Алды ургларны төрәән болгаш кижизиткен иелерни „Иениң медали“ деп медальдиң бир дугаар чергези-биле, беш ургларны төрәән болгаш кижизиткен иелерни ол-ла медальдиң ийи дугаар чергези-биле шаңнаар.

„Маадыр ие“ деп хүндүлүг атты тыпсырын, база ол ышкаш „Иениң алдары“ деп орденнер-биле болгаш „Иениң медали“ деп медальдер-биле шаңнаарын сөөлгү ууу бир хар четкенде болгаш ол иениң арткан урглары шупту дириг бар турда чорудар. Иени шаңнаарда Ада-чурттуң дайынының фронтуларынга өлген азы сураг чокка читкен ургларын база кииришкирер.

Көдәә (суму) Советтериниң ажылдакчыларының хүләәлгези

1944 чылдың июль 8-те ССРӘ-ниң Дәәди Совединиң Президиумунуң Чарлыы-биле оларга тывыскан әргелерни хөй ургларлыг болгаш бот-иелерге таныштырар;

Күрүне дузаламчызын тыпсыр дугайында документилерни кылып тургузарынга иелерге дузалажыр болгаш ол документилерни хөй ургларлыг иелерге болгаш бот-иелерге тыпсыр күрүне дузаламчызының талазы-биле килдисче чорудар;

„Маадыр ие“ деп хүндүлүг атты тыпсып, орденнер-биле болгаш медальдер-биле шаңнап болур әргелиг хөй ургларлыг иелерни илередир

„Маадыр ие“ деп хүндүлүг атты тыпсырынче, орденнер-биле болгаш медальдер-биле шаңнаарынче хөй ургларлыг иелерни киирер дугайында ажылчы чоннар депутаттарының район, хоорай Советтериниң күүсекчи комитеттериниң мурнунга дилегни киирер.

Хөй ургларлыг иелерге болгаш бот-иелерге ай санындагы күрүне дузаламчыларын чогуур өйүнде база бүрүнү-биле төләәр.

Ай санындагы дузаламчыларны хөй ургуг болгаш бот-иелерге тыпсыр күрүне дузаламчызының талазы-биле килдистериниң көдәә Советтерже чоруткан даңзызын, база иелериниң хууда дептержигештерин көргүскенин барымдаалап төләәр. Төлелгени ай бүрүзүнүң 25-ке чедир чорудар.

Көдәә (суму) Совединиң даргазы азы секретари иелерге дузаламчыларны төләәрде:

а) иениң хууда дептержигежинде әәлчеглиг алды айларже ооң хуусаазын уламчылаткан дугайында бар, чогун хынаар;

б) даңзыга иениң холунуң үжүүн салдыргаш дузаламчыны бәәр.

Көдәә (суму) Соведи болза, хөй ургларлыг болгаш бот-иелерге күрүне дузаламчыларын төләәринге онааган, аңаа шилчиткен түңнериниң сан даңзызын кылыр хүләәлгелиг.

Дузаламчыларны төләәринге көдәә (суму) Советтеринче акша шилчилгезин ай бүрүзүнүң әгезинде чорудар.

Дузаламчыларны төләәринге көдәә (суму) Советтиң алган түңнерин көдәә (суму) Совединиң касса депте́ринге болгаш агар санынга киир бижиир.

Күрүне дузаламчыларының талазы-биле түңнерниң даңзызын бюджеттиң акша-хөреңгилериниң болгаш бот-онаалга үндүрүүнүң акша хөреңгилериниң даңзызындан тускай кылыр.

Ай санында ол айның 25-тиң хүнүнден әртирбейн, дузаламчының төлетинген, база төлетинмәән түңнерин даңзыга түңнеп бижәәш, аңаа көдәә Советтиң даргазы болгаш секретари холунуң үжүүн салыр; акшаның артыын күрүне банкызының район килдизинге дедир дужаап бәәр.

Ажылчы чоннар депутаттарының көдәә (суму) Соведи болза, хөй ургларлыг болгаш бот-иелерниң өг-бүлезиниң составынга болган өскерилгелерниң дугайын хөй ургларлыг болгаш бот-иелерге күрүне дузаламчызының талазы-биле район килдизинче дыңнадыр хүләәлгелиг.

В. ДЕРЯГИН.

Францияның чону Барыын Германияны чепсеглеп турарынга удурланып турар

ПАРИЖ. Барыын Германияны чепсеглеп турарынга удурланган шимчәәшкин Францияда улам-на калбарып турар.

Францияның он-он муң ажылчы чоннары Барыын Германияны чепсеглеп турарынга удурланган бүгү чоннуң негелдезиниң бюллетеньнеринге боттарының холунуң үжүктерин салганнар.

„Юманите“ солуннуң медәәлеп турары болза, Бокер хоорайның, муниципиальдиг чөвүлели Барыын Германияны кандыг-даа хевир-биле чепсегләәринге удурланган, он сес ай хуусаалыг шериг албанын әртиерин чоруткан удурланган база атомнуг чепсекти хоругдаарын негәән резолюцияны хүләәп алган.

Макон хоорайның коммунистиг организациязының кыйгырыы-биле ол хоорайның чурттакчылары чаа герман вермахты организастаарынга удурланган чыксаалды организастаан болгаш полицияның чедирип турган шаптыктары турган болза-даа, ол чыксаал бир шак хире үргүлчүләән.

Барыын Германияны чепсеглеп турарынга удур Францияның өскедаа хөй-хөй хоорайларының болгаш чурттакчы суурларының чоннары хөделип турар. (СӘТА).

Кореяның Улустуң армиязының солдаттарынга болгаш офицерлеринге база кыдат эки-турачыларга Ким Ир Сенниң чедирген байыры

ПХЕНЬЯН. Кореяның улус-демократтыг республиказының премьер министриниң болгаш Улустуң армиязының Кол командылакчызының Улустуң армиязының солдаттарынга болгаш офицерлеринге база кыдат эки-турачыларның кезектеринге чедирген байырын Пхеньянның радиозу дамчыткан.

Улустуң армиязының солдаттарынга болгаш офицерлеринге чедирген байырында чугаалап турары болза:

Кореяның улус-демократтыг республиказының чазаандан, Кореяның Улустуң армиязының Кол командылалындан болгаш бодумнуң хууда чүрәәмниң ханызындан маадырлыг демиселдериниң болгаш чаа тиилелгелериниң чылы—чаа 1951 чыл-биле Төрәән чурттуң хамаарышпас, хостуг, чаңгыс әви болгаш алдары дәәш әрес-дидим демисежип турар Улустуң армиязының бүгү генералдарынга, офицерлеринге болгаш солдаттарынга байыр чедирдим.

Хостакчы ада-чурттуң дайынынга чаа тиилелгелерни болгаш чедиишкиннерни бистиң чеңдип алырыыска быжыы-биле бүзүрәәр мен.

Кыдат эки-турачыларның кезектериниң солдаттарынга болгаш офицерлеринге чедирген байырында айтып турары болза:

Кореяның улус-демократтыг республиказының чазаандан, Улустуң армиязының Кол командылалындан болгаш бодумнуң хууда байырымны чаа 1951 чыл-биле Кореяга маадырлыг дузаламчыны көргүзүп турар болгаш америк империалистерниң агрессиязынга удур дайынга әрес-дидим тулчуп турар кыдат эки-турачыларның кезектериниң бүгү солдаттарынга болгаш офицерлеринге четирдим.

Корея болгаш кыдат улустуң ниити дайзыны—америк империалистерге удур демиселге ам-даа улуг чедиишкиннерни бистиң чеңдип алырыыска быжыы-биле бүзүрәәр мен.

(СӘТА).

Кореяда болуушкуннар

Улустуң армиязының Кол командылалының дыңнадыы

ПХЕНЬЯН. Кореяның улус демократтыг республиказының Улустуң армиязының Кол командылалының январь 2-де медәәләәни болза:

Улустуң армиязының шериглери биле кыдат эки-турачылар бүгү фронтуларга идепкейлиг дайынчы чорудулгаларны чорудуп турганнар.

* * *

ПХЕНЬЯН. Кореяның улус-демократтыг республиказының Улустуң армиязының январь 3-те медәәләәни болза:

38 параллельдиң районунга Улустуң армиязының кезектери кыдат эки-турачыларның дайынчы чорудулгазының дузаламчызы-биле дайзыннарны чок кылып узуткавышаан, бүгү фронтуларга шавар-халдаашкынныг тулчуушкуннарын калбартып чоруткан.

(СӘТА).

Соңгу Кореяның бүдүрүлгелеринде күш-ажылчы көдүрлүүшкүн

СОҢГУ КОРЕЯ. Корей ажылчыннар бүдүрүлгелерде күжениишкинниг ажылдап турарлар. Кан Ин Сенниң директорлааны завод дайзынның бомбалаашкынындан ортенген турган. Ажылчыннар, өске бир әлләән айыыл чок районга чаа заводту тудуп тургузарын шиитпирләәннер. Ажылчын күжү болгаш материалдар чедишпес болза-даа, кыска хуусааның иштинде завод чаазы-биле тургустунган. Ам завод долу күштүг ажылдап турар. Ажылчыннар бригадаларны тургуспушаан, чарыш-биле ажылдап кирипкеннер. Лю Хваннның удуртканы бригада, нормазын 140 хуу күүседип турар. Бүгү завод бүдүрүлге планын 110—115 хуу күүседип турар.

Ким Ки Хван директорлаан станок-тудуушкун заводтуң ажылчыннары дайзынның ужар-чүүлүнүң шимчәәшкининге торулбайн, фронтуга әң чугула херек шериг материалдарын чедиишкинниибиле бүдүрүп берип турар. Заводта Ким Док Хванның бригадазы бүдүрүлгениң улуг чедиишкиннерин чеңдип алган. Бригадир Ким Док Хван улуг инициативти болгаш әрес-дидим чорукту кылып турар. Бодунуң херәәнге харыысалгалыг болурун ажылчын бүрүзү бедитсин дәәш, кижилерни ажылга таарыштыр тургузарын болгаш оларны шын хуваарын ол билген. Бригада, нормазын хүн бүрү 130-ден хөй хуу күүседип турар.

Херәәжен ажылчын Ким Сын Реб кижилерден чыңдып калбайн турар. Ол хоолай шуткуп кылыр цехте бодунуң нормазын 120—130 хуу күүседип турар.

(СӘТА).

Болгарияның улустуң хуралынга 1951 чылда чаңгыс-аай күрүне бюджединиң төлевилелиниң дугайында саң министриниң илеткели

СОФИЯ. Болгарияның улус республиказының улус хуралының заседаниезинге 1951 чылда чаңгыс-аай күрүне бюджединиң төлевилелиниң дугайында илеткелди саң министри Кирил Назарев кылган.

Назаревтиң чугаалааны болза, 1951 чылдың бюджедин үлетпүр бүдүрүлгезиниң өзүлдезиниң темпилерин дүргедедир сорулгалыг 1951 чылдың улус ажыл-агыйының планын ёзугаар, аңаа дүүштүр чогааткан.

Бюджеттиң орулга талазын 271,7 миллиард левка чарылга талазын 267, 9 миллиард левовка планнап турар.

Чарылгаларның кол кезии болза, улус ажыл-агыйын болгаш социал-культураның хемчеглерин акшаландырары болур. 1950 чыл-биле деңнәәрге, ол төлевилелдер 34,7 хуугa өзүп турар.

Улустуң камгалал министерствозунга бәәр кредитти 1951 чылдың бюджеди-биле 20,6 миллиард хемчәәлдиг левка баш удур көрүп турар болгаш ол болза, бюджеттин 7,7 хуузу болур.

1951 чылда капитал тудугга 78, 3 миллиард левти төлевилеп турар.

Келир чылын 95 миллиард лев үнелиг үлетпүрнүң объектилерин ажыглалга киирерин баш удур көрүп турар.

Көдәә ажыл-агыйга акшаландырыышкыннарны көвүдедирин баш удур көрген. Олар болза, 23, 5 миллиард лев ажыг болуп турар.

(СӘТА).

„Хосталган Кыдат“ деп кино фильмни чогааткан дугайында

ПЕКИН. Синьхуа агентилелиниң дамчыдып турарын ёзугаар алырга, Кыдаттың улус республиказының күрүненiң административтиг чөвүлелиниң премьери Чжоу Энь-лай «Хосталган Кыдат» деп өңнүг кино фильмни чогааткан дугайында советтиң кино-режиссору С. А. Герасимовту хүндүлел бижик-биле шаңнаан.

Фильмни чогаадып үндүргенин таварыштыр чыылган митингиге Чжоу Энь-лайның чугаалааны болза, чаа фильм тайбын, демократия лагерин быжыдарының херәәнге, база кыдат улус-биле өске чурттарның улустарының аразында әп-найыралды быжыдарынга өртектиг салыышкын болур.

«Кыдат улустуң тиилелгези» деп фильм ышкаш база „Хосталган Кыдат“ деп фильмни чогаадып үндүрген дугайында кыдат улустуң әң-ие чоок өңнүү болур улуг Сталинга өөрүп четиргенивисти илередир бис деп Чжоу Энь-лай чугаалаан. Эш Сталин бо ийи фильмни чогаадыр дугайында санал берген болгаш ол фильмнерни чогаадып үндүрерин удуртурунга совет кинематографияның алдарлыг ажылдакчыларын Кыдатче чорудуп берген. Бо фильмнер болза, Кыдат болгаш совет улустарның улуг әп-найыралының демдәә болур.

(СӘТА).

Харыысалгалыг редактор
О. А. ТОЛГАР-ООЛ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин кудумчузу, бажың 7. ТЕЛЕФОННАРЫ: Харыысалгалыг редакторнуң 3—62; редакторнуң оралакчызының, харыы салгалыг секретарының—3—68; партия амыдыралы, пропаганда болгаш агитация, литература болгаш уран-чүүл, кедәә ажыл-агый, иштики информация, үлетпүр болгаш транспорт, чагаа килдисте ринiң, бухгалтериянның—3—65.

В00454. Облкүүскомнуң типографиязы